

EESTI KIRJANDUS

1931 № 7

SISU:

- E. LAID: Kodumaa asustus muinasajal. (5 joonisega.)
O. URGART: Andres Saal 70-aastane.
A. ORAS: Prantsuse süllaabilise värsimöödu, eriti aleksandriini, edasiandmisest eesti keeles.
M. SILLAOTS: Alphonse Daudet — Kirjad minu veskilt.
A. VAIGLA: Soome. Maa, rahvas ja kultuur.
K. ABEN: Karl Skalbe — Põhjaneitsi.
B. LINDE: Koidula kirjad omakseile 1873—1886.
M. SILLAOTS: Aino Kallas — Kogutud teosed II: Valge laev.
P. HAMBURG: J. S. Panius — Kodus ja võõrsil.
J. MÄGISTE: Suomen murteet H.
A. VAGA: Dr. Adolf Heilborn — Darwin.
H. RAUDSEPP: Ühe „literaarse laenu“ õiendus.
Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 24. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUI (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasel ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Riiu 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Riiu 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutus teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

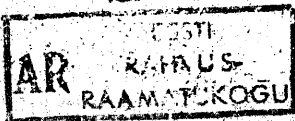
Varemud aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 931 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUULI 1931

NR. 7

Kodumaa asustus muinasajal.

Kodumaa asustuse üle muinasajal on meil võrreldes vähe otsekoheseid andmeid. Asustusajaloolisi muistiseid, missugustena tuleksid meil arvesse eeskätt muistsed asulakohad, tunneme senini piiratud arvul ainult muinasaja vanimalt aja-järgult, kiviajalt ¹⁾). Järgnevailt ajajärgelt ei tunne me senini ühtegi kindlat asulajäänust ²⁾). Kuigi neid edaspidi võib üksikuid ilmsiks tulla, pole küll arvata, et me kindlakstehtud eri ajajärgude asulakohtade kaudu võiksime lähemalt määrata muinasaegse asustuse tihedust ja ulatust kodumaal; selleks jääb asulakohtade koguarv kindlasti ikkagi liiga väikeseks. Eriti maksab eelöeldu muinasaja hilisema osa — rauaaja (0—1200 p. Kr.) kohta. Nagu näeme järgnevast käsitlusest, on Eesti asukad juba vähemalt vanemast rauaajast peale põlluharijad, ja teatavad viljakamad keskused meie kodumaal on olnud pidevalt asustatud vanemast rauaajast tänapäevani. Võib öelda õige suure tõenäosusega, et pea igal pool seal, kus muinasaja hilisemal järgul, nimelt rauaajal, asusid külad ja üksikasulad, ka praegu on levinud asustus, ja see hilisem tihenev ning kasvav asustus on oma põldude, aiamaade ja ehitistega suurelt osalt hävitanud muinasaja asustise, resp. asulate ja üksikelamute võimalikud jäänused. Eriti tulevad siin küsimusse oma-aegsed ulatuslikud mõisapõllud, mis, levides oma ümbruskonna viljakamail mail, on kahtlemata katnud osa muinasaja lõpul ja ajaloolisel ajal talupoegade poolt asustatud maast. Nii jäävad meil küll vist alatiseks, vastavate muististe näol, puuduma otsekohesed andmed kodumaa hilisema muinasaja asustusest ja peame vastavad asustusajaloolised järeldused toetama muile, kaudseile andmeile, missuguseid leidub rohkesti ka Eesti muinasaja kohta.

¹⁾ Eesti kinnismuistised, lk. 18. Tartu 1925.

²⁾ Kaasa arvestatud pole siin mõningaid muinaslinna, mis võisid olla ka pidevalt asustatud.

Kõigi muinasaja ajajärkude asustuse levikut ja ka tihedust võime kaudselt määrata vastava ajajärgu haudade ja kalmistute leviku ja rohkuse järele. Üksikjuhtusid arvestamata on ilmne, et iga ajajärgu kalmed ja kalmistud paiknevad aladel, kus pidi vähemalt lähikonnas olema ka selle aja asustist. Teiseks võime asustuse levikut määrata vastava ajajärgu leidude leviku ja leiukohtade tiheduse järele. Ehk küll üksikleidude ¹⁾ levik võib osalt olla ka juhuslik, vastab see suurelt osalt siiski vastava ajajärgu asustuse levikule ja üksikleiuhtade tihedus — vastava ajajärgu asustuse tihedusele. Muinasaja hilisema osa asustuse levikut võib lähemalt siduda ka mõnede kinnismuististe, näiteks muinaslinnade levikuga.

Muinasaja lõpposa, noorema rauaaja (800—1200 p. Kr.) ja ajaloolise aja alguse kohta on meil mõningaid asustusajaloolisi andmeid vanemais ajaloolisist allikais. Ajaloolise aja alguse, kõige pealt XIII sajandi kohta käivaid asustusajaloolisi teateid võib suuremal või vähemal määral redutseerida muinasaja hilisema osa kohta. Vastavalt tähtsamaks ja sisaldusrikkamaks XIII sajandi allikaks on kahtlemata Liber census Daniae, milles mainitakse umbes 500 kohanime peamiselt Harju- ja Virumaal. Teatavasti on selle huvitava üriku üle valmimas dr. P. Johansen'i üksikasjalik uurimus, mis lubab tuua palju väärtuslikku lisa-ainestikku ka vastavate alade noorema rauaaja asustuse lähemaks selgitamiseks. Liber census Daniae kõrval on kõnesolevas küsimuses tähtsaks allikaks Läti Hendriku kroonika, milles mainitakse suuremat osa Eesti ala maakonnist, mõningaid asustuskeskusi, mitmeid küli ja muinaslinnu.

Üksikuid muistse Eesti maakohti ja asulaid mainitakse ka Skandinaavia saagades ²⁾, Vene kroonikais ³⁾, Idrisi maateaduslikus töös ⁴⁾ ja mitmeis kodumaa ajaloo kohta

---

1) Üksikleid = leid, mis pole pärit hauast.

2) Nerman, B., Die Verbindungen zwischen Skandinavien u. d. Ostbaltikum in d. jüngeren Eisenzeit. K. Vitt, Hist. o. Ant. Akad. Handl. 40:1. Stokholm 1929. Sealsamas lähemalt mainitud allikad.

3) Snellman, A. H., Itämeren Suomalaiset itsenäisyytensä aikana. SMYA XVI. Helsingi 1896. Sealsamas mainitud vastavad allikad.

4) Tallgren-Tuulio, O. J., ja Tallgren, A. M., Idrisi, la Finlande et les autres Pays Baltiques orientaux. Societas Orientalis Fennica, Studia Orientalia III. Helsingi 1930. Kriitiline väljaanne ühes teksti, tekstitõlke ja kommentaaridega. — Vaata ka: Libe, J., Araabiakeelne maadeteadus Eestist a. 1154. Sõdur 1931, nr. 7/8 (lk. 248).

käivais vanemais ürikuis¹⁾. Ühelt poolt pole siiski kõik neis allikais esinevad kohanimed identifitseeritavad, teiselt poolt on ka nimede üldarv võrdlemisi väike, nii et nad võivad omalt poolt pakkuda ainult teatavaid lisandeid meie muinasaja hilisemate järkude asustusajaloolisile küsimusile.

Siirdudes järgnevas peaaesjalikult muinasteadusliku aines-
tiku enese najal jälgima kodumaa asustuskäiku muinasajal, paneme tähele, et Eesti asustuses ilmneb muinasaja kestel huvitavaid ja teataval määral iseloomustavaid muutusi. Pean siinjuures oma kohuseks nimetada, et järgnevas esitatud seisukohad ja tulemused pole niipalju allakirjutanu isikliku uurimise viljaks kui suurel määral kokkuvõtte Tartu Ülikooli Arheoloogia Kabinetis viimaseil aastail tehtud tööst. Eriti pean mainima prof. H. M o o r a 't, kes on mulle lahesti lubanud avaldada tema poolt koostatud vanema raua-
aja leidude levimiskaardi ning andnud tarvitada mõningaid tema juhatusel kogutud materjale.

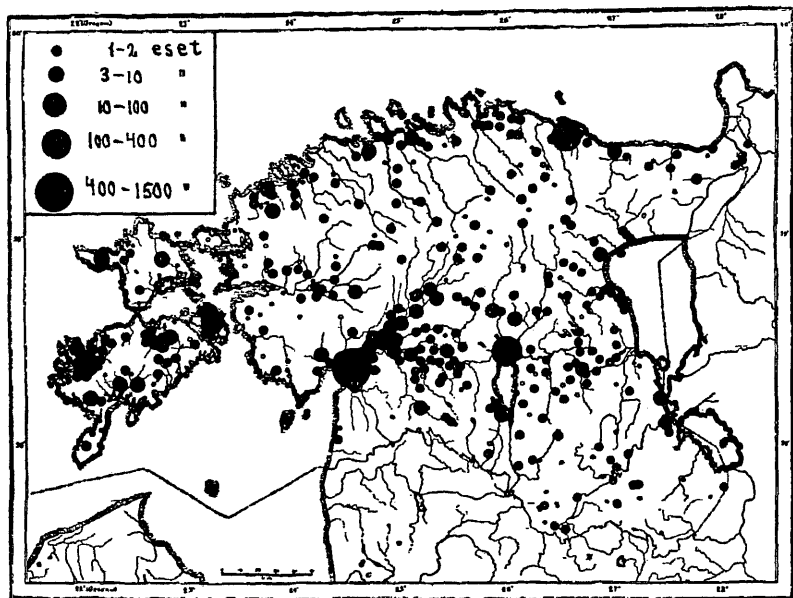
Joon. 1-el on märgitud kiviaja leidude levimine Eestis. Praegu tuntakse kogu maalt umbes 1000 kivi- ja 1700 luu-
riista, kusjuures vanimad leiud on dateeritud ancyluse-aja lõppu (umbes 6000 e. Kr.)²⁾ ja noorimad ulatuvad nähtavasti kuni esimese eelkristliku aastatuhandeni. Nimetatud kaardist näeme, et leiud esinevad suuris joonis üle kogu maa, aga paneme tähele ka teatavaid rõhutatud keskusi. Kui kujutada kiviaja leidude levimist Eestis kronoloogilisel alusel, Balti luukultuuri leiukohad eraldi, tüpoloogiliselt vanemad ning tüpoloogiliselt nooremad kiviriistad eraldi, siis saaksime küll teataval määral praegusest lahkumineva pildi. Tüpoloogiliselt ja kronoloogiliselt vanimad leiud oleksid kahtlemata suures vähemikus ning näivad praegu levinud olevat enam piiratud aladel, kuna — vastuoksa — nooremaid leide on põhjust oodata levinuna enam-vähem ühtlaselt üle kogu maa. Et siiski tulunduslikud eluviisid on Baltimail kogu nüüd kõnesoleval perioodil nähtavasti olnud samad, loob see kronoloogiliselt erivanuste leidude kohta teataval määral samad eeldused asustusajaloo nähes ja võime siis kogu maa kiviaja ainestikku ülevaatlikkuse mõttes käsitleda tervikuna.

---

1) Liv-, Esth- u. Curländisches Urkundenbuch I, III, VI.

2) Eesti kiviaja leidude liigestusest ja dateerimisest lähemalt: T a l l g r e n, A. M., Zur Archäologie Eestis, I. Acta et Comm. Universit. Dorpatensis B III. 6 — Vrd. ka: T h o m s o n, P. W., Geologische Datierungen archäologischer Funde in Estland. Fornvännan 1930, lk. 238.

Eesti kiviaja elanikud elasid kogu ajajärgul anastavat eluviisi. Kalapüük madalatest vetest ning metsastus olid pea-elatamisviise. Koduloomade pidamine ja põlluharimine, kuigi see võis teoreetiliselt ajajärgu lõpus juba tuttav olla, etendasid vaevalt mingit tähelepandavat osa. Selt seisukohalt lähtudes on loomulik, et Eesti kiviaja elanik eelistas asustamisel kõige pealt veterohkeid alasid, seda enam, et veed, eriti jõed, olid tol ajal ka tähtsaks liiklemisvahendiks. Metsa

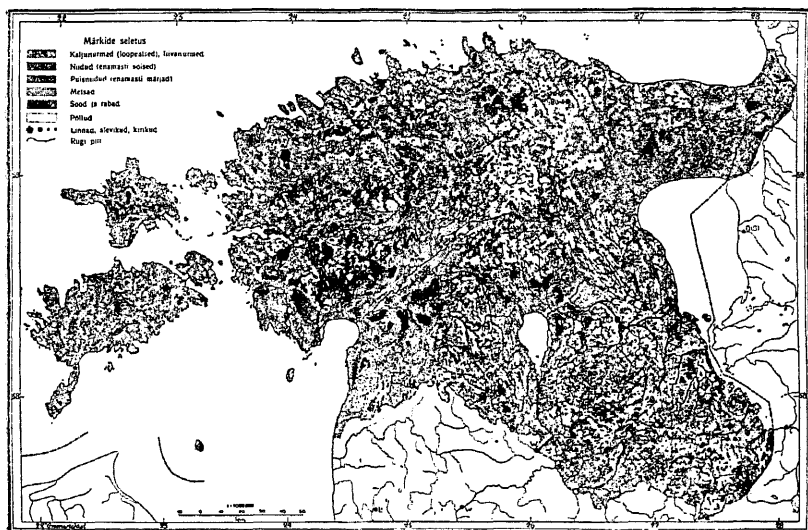

1. joon. Kiviaja leidude levimine Eestis.

alla kuulus aga juba iseendast suurem osa tollaegsest Eesti maastikust.

Lähemalt vaadates kiviaja leidude levimiskaarti, millel on ühesuguste märkidega tähendatud nii asula, kalme- kui üksikliidud, näeme, et rohkesti tuntakse leide, ja peame siis ka oletama vastavalt tihedamat kiviaja asustust Eestis Pärnu jõe jõgikonnas, Võrtsjärve põhjarannikul, osalt Emajõe orus, Peipsi rannikul, Põhja-Eesti rannikul, Kasari jõe jõgikonnas, Saaremaal ja Muhus ning osalt Hiiumaal. Me teame, et kõnesolnud alad suurtes joontes, välja arvatud saared, mille kiviaja asustusest tuleb järgnevas eraldi juttu, on ühed veterohkeid tänapäeval metsarohkemaist Eestis, nagu seda näitab

ka 2. joon. kujutatud Eesti taimkonna põhivormide levimine. Kui arvestada asjaolu, et looduslikud tingimused on suuremal osal Eesti mandrist kiviajast peale üldjoontes vähe muutunud, siis võime väita, et kõnesolevad alad ka kiviajal suuremal või vähemal määral pakkusid soodsaid looduslikke eeldusi tolle aja asustusele. Teataval määral valitsesid erilised looduslikud tingimused kiviaja asustuse jaoks praegusel Loode-Eesti rannikul ning saaril. Teatavasti tõuseb pea kogu Eesti manner jääaja lõpust peale pidevalt, kusjuures isobaasid on sihitud SW—NO, nii et Loode-Eesti rannikul on tõus suurim

2. joon. Eesti taimkonna põhivormid.
(J. G. Granö järele.)

ja Kagu-Eestis võrdlemisi vähene. Ancyluse-ajast peale on näiteks Loode-Eesti rannik tõusnud 45—35 m¹⁾). Ulatuslikud alad praegusest Loode- ja Lääne-Eesti ning saarte rannikust olid, kuna rannik iseendast, vastuoksa Põhja-Eesti rannikule, on madal, kiviajal veel merevee peidetud ning võisid saada asustatuks alles aja jooksul, rannajoone taganedes. Nii näeme tõesti ka praegusel, küll kaunis suure mõõduga levimiskaardil (1. joon.), et Loode-Eesti ja saarte

1) Ramsay W., Niveauverschiebungen, eisgestaute Seen und Rezession d. Inlandeises in Estland. Fennia 52, 2.

lähem rannikuala on kiviaja-leidudeta. Mainitud asjaolu ühenduses Loode-Eesti ja saarte järkjärgulise asustamisega kiviajal pakub meile mõningaid huvitavaid tööperspektiive. Nimelt, märkides kaardile Loode- ja Lääne-Eesti rannikuala ning saarte kiviaja leiukohad ja teades, et need leiukohad peavad asuma kõrgemal sama ala kiviaegsest merepiirist (kõige sagedamini asuvad leiukohad omaaegse merepiiri otsekoheses läheduses), on võimalik vastavalt jälgida nimetatud alade kiviaegseid rannajooni. Huvitaval kombel langevad need rannajooned suuris joonis ühte rannajoontega, mida kiviajale vastava aja kohta on Loode- ja Lääne-Eesti ning saarte kohta tuletatud geoloogiliste ja geograafiliste tähelepanekute varal. Kui nüüd kvartaargeoloogia dateerimisvõimaluste kasvades on võimalik ajaliselt lähemalt määrata kõnesolnud rannajooni, on sellesama kaudu võimalik lähemalt määrata ka neid rannajooni märkivate (nendel või nende lähedal asuvate) leidude vanust. Juba nüüd, ehk küll vastavad üksikasjalikud uurimused, mida toimetab ja kavatseb jätkata mag. R. Indreko, on pea algastmel, nähtub, et kiviaja leide esineb Loode-Eesti rannikul ja saaril ka veel suhteliselt madalal, ja et nende leiukõrguse umbkaudne dateerimine paistab tõendavat, et kiviriistu on Eestis üldiselt tarvitatud kauemini kui seda senini teoreetilisel alusel on arvatud.

Kiviaja asustuse kohta Eestis võime siis kokku võttes öelda, et suuris joonis oli juba kogu maa asustatud, mõned eespool kõnesolnud alad näilikult tihedamalt. Küll võib praegune leidude jaotus sisaldada ka teatava osa juhulisust, sest näiteks just Pärnu jõe jõgikonnast on kiviaja leide pikema aja jooksul süstemaatiliselt kogutud, kuna mitmelt poolt mujalt Eestist on nad muuseumidesse sattunud ning nende leiuteated juhulisemalt alal hoidunud. Eriti võiks see maksta Kagu-Eesti kohta, mis praegu vastavaist leidudest kaunis vaene, muidu aga looduslikult näib pakkuvat päris häid eeldusi kiviaegsele asustusele.

Ka uute leidude lisandudes ja nende leviku täienes maa üksikosis, pole siiski arvata, et oluliselt muutuks eespoolantud üldpilt Eesti kiviaja asustusest.

Eesti kiviaja asustuse rahvusliku ehk etnograafilise kuuluvuse üle on raske midagi öelda. Nagu teada, on avaldatud arvamist, et ühes kammkeraamilise kultuurpiirkonna ulatumisega Baltikumisse oleks juba kiviajal siin asunud mõni soome-ugri rahvarühm.

Pronksiaja leide tuntakse senini kogu Ida-Baltikumist väga vähe, Eestis näiteks kogu maalt ainult umbes 20. Nende

levik, küll vahepeal üksikasjus natuke muutunud, on näha kaardil, mille on prof. Tallgren avaldanud oma eespooltsiteeritud teoses „Zur Archäologie Eestis“, I, joon. 11. Nii vähearvulistest leidudest on muidugi raske teha mingit järeldust pronksiaja asustuse üle Eestis. Analoogia järele Skandinaaviaga dateeritakse Baltikumis nimetatud ajajärku umbes aega 1500—500 e. Kr. On mitte ainult võimalik, vaid ka tõenäoline, et Baltikumis, eriti Eestis, pronksiaega kui nüüsgust, kus pronks oleks olnud tähtsamaks konstruktiivseks aineks, pole olnudki. Baltikum oli kõnesoleval ajal tagamaaks, mil puudus omal maal ja ka lähemas ümbruskonnas tooresmaterjal; seetõttu jätkus küll epineoliitikum (järele-kiviaeg) Eestis palju sügavamale esimesse eelkristlikku aastatuhandesse, kui seda üdiselt on senini arvatud. Ei ole tõenäoline, et kiviajal üle kogu maa ulatunud asustuse rahvastik oleks vahepeal sel määral välja rännanud või kokku kuivanud, nagu seda võiks leidude vähesuse järele oletada.

Osalt sama selgitamata küsimuse ees seisame Eesti eelrooma rauaaja (500 e. Kr. — 0) nähes, missuguselt ajajärgult tuntakse Eestis ainult 5 eset kahelt eri leiukohalt. Tõenäoliselt eelrooma rauaajaga või ka pronksiaja lõppu kuulub Ida-Baltikumis eriline haualiik, nn. „kivikasthaud“, mis senini, tõsi küll, on sisaldanud väga vähe leide ja veel vähem dateerivaid leide. Kivikasthaudade küsimuse ja nende leviku üle Baltikumis on avaldanud hea kokkuvõtte prof. H. Moora oma töös „Die Eisenzeit in Lettland“ I¹⁾, sissejuhatises. Tsiteeritud teosest selgub, et nimetatud haualiik on Eestis levinud pea ainult maa põhjarannikul, Hiiu- ja Saaremaa läänerannikul ning Lätis Põhja-Läti lääneosas. Eelöeldu põhjal võiks tõusta küsimus mingist uuest, mereteed tulnud kolonisatsioonist, kui mitte poleks veel küsitav kivikasthaudade lõplik leviku ulatus Eestis.

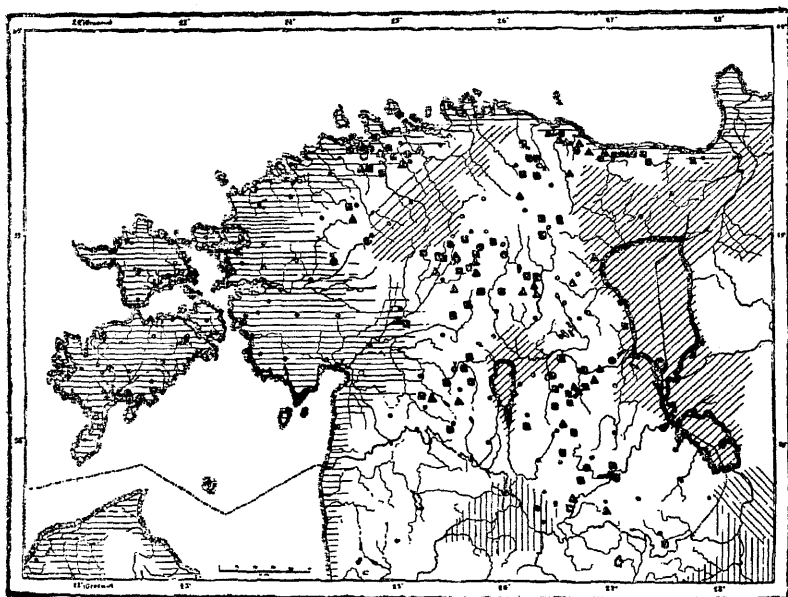
Tegelikult on meil siis praegu veel liiga vähe andmeid seks, et teha kaugemaleminevaid järeldusi Eesti asustuse üle pronksi- ja eelrooma rauaajal. Juhul, kui oletaksimegi, et kiviaeg Eestis on üldiselt kestnud kauemini, s. t. et kiviaeg oleks ulatunud vähemalt a. 1000-ni e. Kr. või veel kaugemale, jääb meil siiski rooma rauaajani, missuguse ajajärgu leide tuntakse Eestis rohkesti, ligi 1000-aastane vahe. Selle vaheaja asustusküsimuste üle teame tänapäeval väga vähe; samuti on raske öelda, kas ja mil määral olid muutunud vahepeal rahvastiku elatamisviisid.

---

1) Õpet. E. S. toimet. XXV. Tartu 1929.

Palju rohkem ja palju üksikasjalikumaid teateid maa asustusolude üle on meil järgnevalt ajajärgult, vanemalt rauaaajalt (0—500 p. Kr.). Soodus majanduslik tagasein aitas tookordse Baltikumi kultuuri suhtelisele õitsele¹⁾. Me tunneme Eestist selt ajalt rohkesti kalmistuid ja üksikleide (vrd. 3. joon.)²⁾. Ainestik on mitmekesine ning kaunis rikas ja kõneleb tüüpide konstantsest arengust mitme aasta-saja jooksul³⁾.

Lähemalt võrreldes vanema rauaaaja leidude levimiskaarti

3. joon. Vanema rauaaaja leidude levimine Eestis.

● — rooma raha, ▼ — üksikleid, ■ kalmeleid. Joonetise tähendusdust vaata tekstis lk. 362. (H. Moora järele.)

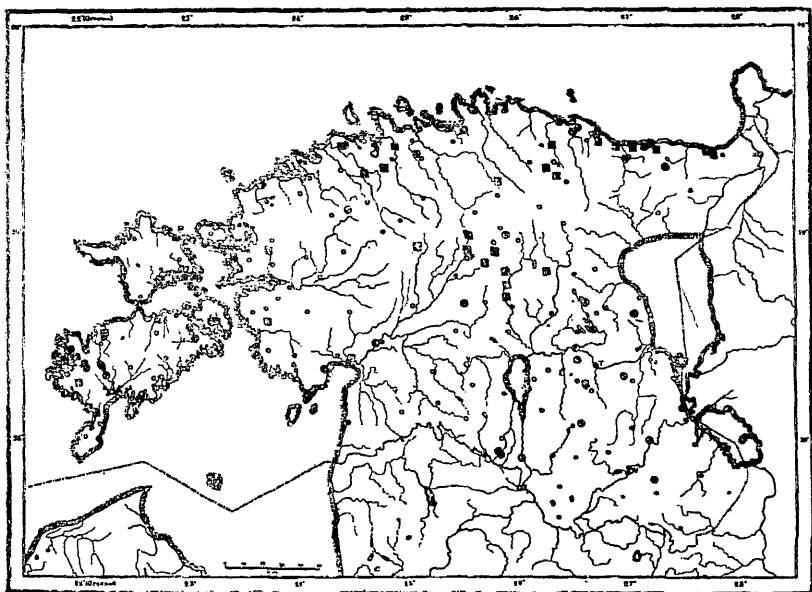
paneme tähele, et leiud pole mitte ühtlaselt üle kogu maa jaotatud. Me näeme alasid suhteliselt rohkete leiumärkidega ja nende kõrval ning vahel alasid, kus tolle aja leiud

¹⁾ Vt. prof. H. Moora ettekande referaat: Ajalooline Ajakiri 1929, lk. 101.

²⁾ Tsiteeritud kaardil on märgitud kokku 113 üksik- ning kalmeleidu, kusjuures ühte leidu võib kuuluda mõnest kuni mõnisaada numbrit üksikesemeid.

³⁾ Kokkuvõtet Eesti vanema rauaaaja leidudest ja ainestikust vaata: Tallgren, A. M., Zur Archäologie Estnis, I.

täiesti puuduvad. Pea-leiualaks on nüüd Kesk-Eesti sõna laiemas mõttes, nii et siia tuleb arvata ka osa Ida-, Kagu- ja Lõuna-Eestist, lõunapoolne osa Järvamaast, Viljandimaa, Tartumaa ja loodepoolne Võrumaa; siis paneme tähele veel kahte leiukeskust Eesti põhjarannikul: teine Virumaal, teine Harjumaal Tallinna ümbruskonnas. Pea täiesti leidudeta on kogu Lääne-Eesti, Hiiumaa, suurelt osalt Saaremaa, Võrtsjärve põhjarannik, Peipsi rannik ning suurem osa kagupoolsest Harjumaast. Võrreldes vanema rauaaja ja kiviaja lei-

4. joon. Keskmise rauaaja leidude levimine Eestis.

● — üksikleid, ■ kalmeleid.

(M. Schmiedehelm'i järele.)

dude levimist Eestis näeme, et nad väga vähe teineteisele vastavad, vastuoksa — teineteist teataval määral täiendavad. Näitena mainitagu Pärnu jõe jõgikonda ühes muu Lääne-Eestiga ja saari. On ilmne, et Eesti vanema rauaaja asukad on endile elamiseks üldiselt teisi alasid valinud kui kiviaja asukad.

Võrreldes vanema rauaaja leidude levimist taimkonna põhivormide levimisega Eestis joon. 2-el, kus kultuurmaad — põllud on märgitud valgete laikudena, leiame, et vanema rauaaja leiud rühmituvad Eestis peasjalikult aladel, kus on

tänapäeval kõige ulatuslikumad kultuurmaad¹⁾). See ühtesattumine pole juhuline. Kui võtame arvesse, et Eesti looduslikud suhted pole vanemast rauaajast peale, s. t. viimase 1500 a. jooksul, kuigi palju muutunud, siis on ilmne, et kõnesolnud alad pidid ka vanemal rauaajal pakkuma häid võimalusi nende viljelemiseks. Lähemalt selgub eelõeldu ka kaardil joon. 3. Kaardil on, nagu näha juurdelisatud seletusest, joonetatud alad, mis asuvad allpool maksimaalset merepiiri, samuti omaaegsete ja praeguste järvede transgressioonialad ja teised omaaegsed veelused alad, kus vesi on saviaine suuremas või vähemas ulatuses välja uhtnud ja nad meie oludes vähemviljakaks muutnud. Alad, mis asuvad ülalpool maksimaalset merepinda, on kaardil jäetud joonetamata (valgeks) ja on Eesti oludes viljakamad. Me näeme, et vanema rauaaja leiud ja siis ka asustus Eestis on levinud reljeefsel aladel, mis kaardil on joonetamata ning eelõeldu põhjal viljelemiseks kõige kohasemad. Me jõuame nii ka asustusalooliselt tulemusele, mis analoogiate põhjal naabermaadega ning muil kaalutlusil paistis olevat täenäoline, nimelt, et Eesti vanema rauaaja asukad olid anastavast eluviisist üle läinud produtseerivale, olid vanemate ajajärkude kalureist ning metsastajaist muutunud valitsevalt põlluharijaks.

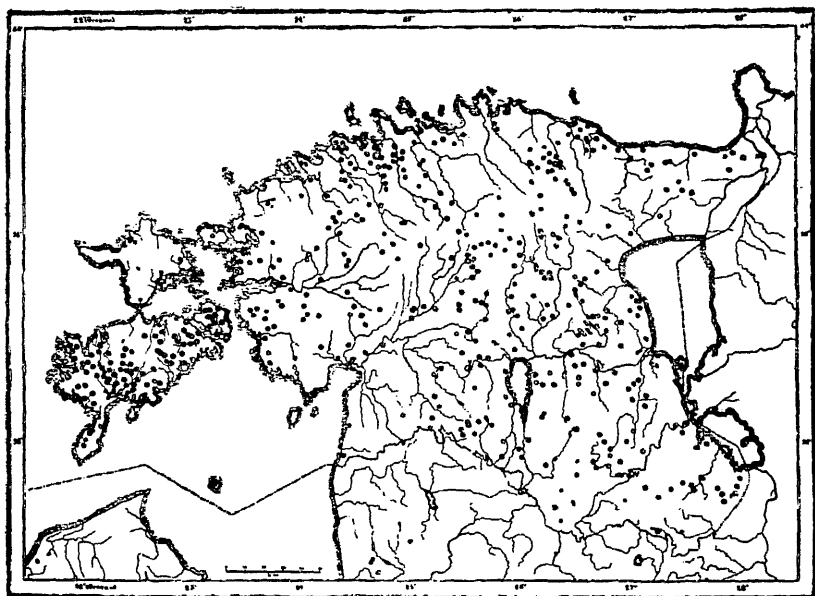
Ehk küll paistab, et vanema rauaaja asustus on tolle aja keskuses olnud küllalt tihe, jätkus nähtavasti viljakamaist aladest, kuna vähemviljakad jäeti, nagu näitab leidude levimiskaart, esialgu püsivalt asustamata.

Keskmisel rauaajal, samuti nagu eespool kõnesolnud pronksi- ja eelrooma rauaajal, oli Eesti muinasteaduses veel hiljutiseni erandlik seisukoht. Selt ajajärgult, mida Baltikumis dateeritakse harilikult ajasse 400—800 p. Kr., tunti veel mõni aeg tagasi niivõrt vähe leide, et see näilik tõsiasi avatles vanema põlve uurijaid kaugeleminevatele järeldustele. Viimase aastakümne leidude ning üksikasjalikumate uurimuste kaudu on selgunud, et keskmise rauaaja senine leidude suur vaesus on olnud osalt juhuline, osalt näilik. Nimelt pole senini osatud vanema ja keskmise rauaaja piiril tarvilikul määral eraldada keskmise rauaaja tüüpe ning arvukaid neist arvatud vanemasse rauaajaga kuuluvaks. Kui võrdleme 4. joonisel keskmise rauaaja leidude levimiskaarti, siis näeme, et praegu tuntakse üle maa juba 70 mitmesugust kalme- ning üksikleidu. Prof. Tallgreni „Zur Archäologie

¹⁾ Statistiline album I, tab. 12, ja III, lk. 17. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinna 1925 ja 1928.

Eestis“, II, 1) joon. 59 avaldatud vastaval levimiskaardil on märgitud ainult 30 leidu. Nii on keskmise rauaaja leidude arv ainult viie viimase aasta jooksul kasvanud enam kui kahekordseks. Ka edaspidi oleks tõenäoline oodata keskmise rauaaja leidude arvu jätkuvat suurenemist, sest et nende arv on ka praegu veel, eelöeldust olenemata, küllaltki väike.

Võrreldes keskmise rauaaja leidude levimist Eestis vanema rauaaja omaga paneme tähele, et välja arvatud

5. joon. Noorema rauaaja leidude levimine Eestis.
(A. M. Tallgreni järele, täiendatud.)

Saaremaa, on leiukeskused jäänud suurelt osalt samuks. Me näeme keskmise rauaaja leide levinud Kesk-, osalt Ida- ja Lõuna-Eestis, samuti kahel juba eespool mainitud keskusel Eesti põhjarannikul. Leidude esialgset puudumist Viljandimaal tuleb pidada küll juhuslikeks; seevastu paneme tähele teatava asustuse levimist Lääne-Eestisse. Suuris joonis on siis keskmise rauaaja asustus võrreldes vanema rauaaja omaga jäänud nähtavasti samule alule, ja kui me väit- sime vanema rauaaja kohta, et selle pea-tulundusviisiks oli

1) Acta et Comm. Universit. Dorpatensis B VIII. 1.

nüüd juba põllumajandus, siis maksab see kahtlemata ka keskmise rauaaja kohta. Näilikult kaunis tiheda asustuse tekkimine Saaremaal seletub vahest Saaremaa algava osavõttega Läänemere kaubanduslikust läbikäimisest, — asjaolu, mis järgneval ajajärgul, nooremal rauaajal, on igatahes Saaremaa kohta määravaks asustuse tiheduse ja üldise jõukuse teguriks.

On tõenäoline (põhjusil, mida lühidalt puudutame järgnevas), et ühes leidude kasvamisega moodustub keskmine rauaageg iseenesest loomulikuks vahelüliks vanema rauaaja asustuse pidevale kasvule noorema rauaaja asustusele. Igatahes pole keskmine rauaageg juba ka praegu kaugelt enam nii vähetuntud ajajärk, mida ta oli Balti muinasteadlasile veel mõni aeg tagasi.

Suhteliselt enim leide tuntakse Eestis nooremalt rauaajalt. Kaardil joon. 5 on märgitud 344 eri kalme-, üksik- ja muud leidu nooremalt rauaajalt. Me näeme, et nad katavad, mõnede väheste eranditega, kogu maa. Eriti rohkesti tuntakse selle aja leide Saaremaalt. See seletub, nagu juba eelnevas mainitud, Saaremaa sel ajajärgul eriti soodsa maa-teadusliku seisundiga. Saaremaa oli nähtavasti teatud vahe-sadamaks nüüd Balti merel intensiivselt liiklevale vikerlaste kaubanduslikule läbikäimisele ja võttis ka ise sellest aktiivselt osa. Eriti tuleb mainida Väina jõe kaudu lõunasse ja itta viivat teed, siirdudes Väina jõe ülemjooksust Dnepri või Volga veetele. Nimetatud tee möödus otsekohe Saaremaast ja see oli siin loomulikuks peatuskohaks. Ka Saaremaa noorema rauaaja ainestik oma suhtelise rikkuse, mitmekesisuse ja võraste mõjudega osutab elavale läbikäimisele mitme kultuurpiirkonnaga. Samuti Eesti vanemaist ajaloolisist allikaist nähtub, et Saaremaa edendas eestlaste iseseisvusaja lõpul, XIII sajandi alul, võrreldes teiste Eesti maakondadega tähtsamat poliitilist ning majanduslikku osa ja avaldas vastavalt ka suuremat aktiivsust sündmusis, mis on kesksed Baltimaade XIII sajandi ajaloole¹). Saaremaa asustuse järsk kasv keskmisel ja nooremal rauaajal, kuna vanemal rauaajal (vt. joon. 3) siin nähtavasti puudus asustus üldse või oli väga harv, seletub siis erilise Saaremaale soodsa majanduspoliitilise seisundiga.

Kui võrdleme muu Eesti noorema rauaaja leidude ja vastavalt asustuse levimist vanema ja keskmise rauaaja omaga ning sesalsamas arvestame asjaolu, et Eesti noorema rauaaja

---

¹) Vrd.: M o o r a, H., Eestlaste kultuur muistsel iseseisvusajal, lk. 71. Tartu 1926.

asukad olid kindlasti valitsevalt põlluharijad, siis näeme, et vanad asustuskeskused, millest oli juttu eelnevas, on veel suurelt osalt säilinud. Me näeme leidude levimiskaardil suhteliselt palju leide, kõige pealt ida- ja lõunapoolsemas Kesk-Eestis jne. Siiski on nähtavasti kasvav asustuse tihedus keskkohis põhjustanud juba ka selle järkjärgulist siirdumist ääremaile ning uute alade võtmist viljeluse ja asustuse alla, nagu näha vastavast leidude levimisest. Näitena võiks tuua idapoolsemat Virumaad, Läänemaad, põhjapoolsemat Pärnumaad jne., — alad, mis olid vanemal rauaajal veel näilikut asustamata. Siiski on ka veel nooremal rauaajal Eestis alasid, mis on kas asustamata või kus võime oletada ainult harvalt püsivat asustust, näiteks Hiiumaa, Loode-Eesti rannikuala, lõunapoolne Pärnumaa, Peipsi põhjarannik ja mõned alad Järva- ning Harjumaa piiril. Võrreldes samu alasid joon. 2-el näeme, et need ka tänapäeval on suhteliselt harvalt asustatud, sest nad on looduslikult väheviljakad, liivased, soised või muud.

Mõningaist muutusist olenemata näitab Eesti asustuskäik kogu rauaajal (0—1200 e. Kr.) teatud ühtlast arengut, kasvades välja, kiviajaga võrreldes, uutest looduslike eelduste poolt tingitud keskkohadest. Õieti moodustabki Eesti kogu rauaaja ainestik, samuti nagu kiviaja oma, asustusalalooliselt teatud terviku, selle vahega, et meil on rauaaja kohta üldiselt rohkem teateid ja et me võime rauaaja asustuskäiku jälgida ka selle üksikuis arenemis- ja kasvuastmeis, nagu see on lühidalt sündinud eespool.

Ajaloolisest ajast peale hakkab rohkem kui senini Eesti asustuses osa etendama uus tegur, üksikute piiratud keskkohade — linnade kasv ja tõus. Et meil siiski ka tänapäeval kogu rahvastikust elab linnades ainult umbes 24% ja 59% kogu rahvastikust elatab end endiselt põllupidamisest, tohiks olla huvitav võrrelda kodumaa tänapäeva asustuse levikut ¹⁾ ja tihedust ²⁾ (mõeldud vastavalt maal) muinasaja lõpposa omaga. Lähemalt tutvudes tänapäeva asustuse levikuga leiame, et tihedam asustus on üha püsinud endisil, looduslike eelduste poolest viljakamail alul (vrd. viirutamata ala 3. joon.) ³⁾. Et aga asustus arvuliselt, võrreldes

---

1) Tammekann, A., Outlines of the Distribution of Population in Estonia, plate I. Public. Inst. Universit. Tartuensis Geogr. Nr. 16. Tartu 1929.

2) Statistiline Album I, tab. 19.

3) Vrd. ka: Tammekann, A., m. t., eriti joon. 1.

muinasaja lõpuga¹⁾), on kasvanud ka maal oletatavasti 4—7-kordseks, on jätkunud protsess, mida nimetasime juba võrreldes kodumaa vanema ja noorema rauaaja asustust, nimelt asustuse jätkuvat siirdumist keskkohist ääremaile ja keskkoha eneste piiride muutumist üha avaramaks ja ebamäärasemaks.

Võrreldes Eesti tänapäeva ning noorema rauaaja asustust on üksikasjus mõned muutused tähelepanavaldavad. Nii on Saaremaa, mis kaotas XIII sajandil ühes poliitilise iseseisvusega ka oma majanduslikult soodsa seisundi, tänapäeval üks vaesemaid ja suhteliselt harvalt asustatud maakondi. Vastuoks on Hiiumaa ajaloolise aja kestes omandanud teatava püsiva asustuse, mis tal nooremal rauaajal veel näis puuduvat. Eriti tihedalt on tänapäeval asustatud Kagu-Eesti, kõige pealt Petserimaa. Ühelt poolt oli see ala näilikuult kaunis tihedalt asustatud juba ka nooremal rauaajal, sest sealt tuntakse rohkesti selle aja kalmistuid, teiselt poolt on siin asustuse tiheduseks eripõhjused, mis ei kuulu käesoleva kirjutise vaatlusepiiri.

Kui me järgnevas lühidalt repeteerime Eesti asustuskäiku muinasajal ja asustust kui seesugust üldistame teatud orgaaniliseks tervikuks, mille leving ja kasv oleneb temale pakutavast eluvõimalusist, saame kokku võttes kaunis huvitava ja ülevaatliku pildi.

Kiviaja asustus on Eesti kaardil nagu mingi elusate organismide kultuur vastaval söödamaal koondunud oma elunäärmete — jõgede ja muude vete rannule, esinedes sporadiliselt üle maa soodsate vähemate sisevete ja metsastusalade lähikonnas. Vanema rauaaja asustuse sümboolsed pisikud, kelle söödamaaks on kõige pealt kultuuriks kõlvulised viljakad alad, on tiheda korrana Eesti maateaduslikul kaardil vallutanud just need alad, jättes vähem toitvaid alasid päris tühjaks. Noorema rauaajani on asustuspisikute hulk rohkesti signinud. Soodustatud kasvualad jäävad kitsaks ning pisikud-asustus levib ka vähem viljakaile ääremaile, kuna Saaremaa esineb eespool-mainitud muil põhjusil eriti soodsa kultuurimaana noorema rauaaja asustusele.

Asustus tervikuna teatud ajajärgul ning muutuvais tingimuses kohastub elusa organismina muutusile ning looduslikele asustuseeldusile.

Mis puutub lõpuks etnograafilisesse probleemesse Eesti muinasaja asustuses, siis mainisime juba eelnevas, et vane-

---

¹⁾ Johansen, P., Siedlung u. Agrarwesen d. Esten im Mittelalter, lk. 2. Verh. d. GEG XXIII. Tartu 1925.

mate ajajärkude — kivi-, pronksi- ja eelrooma rauaaja nähes võime piirduda ainult oletustega. Noorema rauaaja asukaiks Eestis on kahtlemata eestlased. Keskmise ja vanema rauaaja asustuse etnograafilise kuuluvuse üle pole meil senini ajaloolisi ega muid otseseid andmeid. Et aga Eesti rauaaja ainek vanemast kuni noorema rauaajani osutab teatud ühtlast pidevat aregut, ilma eriliste murrangute või uue ainekliku tähelepanndava juurdevooluta, samuti põhjusil, mida on juba mujal¹⁾ üksikasjalikumalt käsitletud, võib päris kindlaks pidada, et juba vanema rauaaja kultuuri kandjajaks Eestis on olnud läänemere-soomlased, nii siis eestlaste otsesed esivanemad. Millal ja mis teed läänemere-soomlased Baltikumil tulid, see küsimus püsib esialgu veel lahtisena; mida me praegu teame kindlamini, on, et nad hiljemalt juba esimesil sajandil peale Kr. s. pidid siin asuma.

Eerik Laid.

Andres Saal 70-aastane.

2.

Andres Saali pöördumisel eesti ajaloolise ainekliku juurde võime kindlamini arvestada kahte välist tõukejõudu: ühelt poolt mõjustasid kirjanikku ses suunas ta ülikooli-õpingud, loengud arheoloogia ja ajaloo alalt, nagu märgitud juba eespool, teiselt poolt aga on tõenäoline, et ka Eduard Bornhöhe „Tasuja“ (1880) ja Jaak Järve „Vallimäe neitsi“ (1885) menu teataval määral õhutas järeletegemisele. Lisaks sellele võime oletada vastava alateadliku kalduvuse olemasolu, kui peame silmas, et ta õnnestunud teosed kuuluvad kõik just ajaloolise jutustise alale ja katsed mõnes muus žaanris on andnud eranditult negatiivseid tulemusi. Igatahes pole juba ta esimenegi, enne lähemaid ajaloolisi õpinguid eri raamatuna ilmunud teos „Põgenenud kloostrikasvandik“ hoopis ilma minevikuvärvinguta, kuigi ajaloolistest tõsiasjadest pole kinni peetud vähimalgi määral. Samuti ei puudu „tõestisündinud loo“ ilme andmise katseid teisteski varasemais Saali juttudes. Ainult ajalooline ilme on neis kas liiga vähe konkreetne või siis jälle nii võõras, et kuigi Saal oma tolleaegseid jutustisi pole märkinud tõlgeteks, siis lugeja tahtmatult ometi kaldub neid selleks pidama.

---

¹⁾ Tallgren, A. M., Zur Einwanderung d. Esten. SB GEG 1912—1920, lk. 185. — Sama, Zur Archäologie Eestis I, lk. 124.

Aga vaatamata teatava ajaloolise ilme olemasolule Saali katsetusaja teoseis tundub „Vambolas“ esilepuhkenud terav ajaloolisus siiski väga järsuna ja ettevalmistamatuna ja ainstikuline side selle teose ning Saali varasemate jutustiste vahel hajub peaaegu olematuks. Kahtlematult tundub sisuline üleminek „Põgenenud kloostrikasvandiku“ juurest „Vambola“ juurde järsuna enne kõike sellepärast, et Saal nende jutustiste vahel, nii siis a. 1885—1889, pole avaldanud ühtegi märkimisväärset teost. Ometi langeb just neile aastaile Saali ajaloolise hariduse omandamine, ja kui tal 1885. a. paigu võisid olla üsna ebamäärased kujutlused eesti ajaloo kohta, siis „Vambola“ ilmuniseks oli ta jõudnud sel alal igatahes õige laialdaste teadmusteneni tolleaegse eesti intelligendi kohta.

Esiolgu oli Saal eesti ajaloo kohta sel määral vaimustatud, et ta kaldus kirjanduse iseseisvaid ülesandeid hoopis maha salgama ja selle rakendama täielikult ajaloo populariseerimiseks. Sellele viitab vähemalt „Vambola“ eessõna, kus Saal kirjutab järgmist: „Eesseisva jutu kirjutamist on see mõte sünnitanud, et selle läbi Eesti vana aja ja ajaloo tundmist edendada¹⁾“. Pisut pehmemdaval mõjub küll sealsamas eespooltoodule järgnev lause, ilma et see siiski kuigi palju võimalusi avaks kirjanikule ajaloolise ainese kasutamisel vabalt talitada: „Sellepärast on ka ta kirjutaja hoolega selle peale vaadanud, et ta nii õiget ajaloo värvi kannaks, nagu seda sarnase jutu juures iganes võimalik on.“ Ta kavatses koguni kõik tõendisi vajavad kohad varustada joonealuste märkmetega ning allikajuhatisetega; alles mõningate kaalutluste järele jäi see kavatsus ära. Siiski on Saali ajalooline tõepärasus ka neil tingimustel ainult suhteline. Muidugi on Saal ajaloolisele tööle lähemal kui Bornhöhe või Järv ja jämedais joontes võttes ei satu ta faktidega vastuollu, kuid sündmuste valgustamises ja ajaloolise peenikoe põimimises jätab ta endale siiski õige suure vabaduse. Mõnelgi juhul oli see vabadus igatahes otse peale sunnitud, kui võimalik polnud leida tarvilikke andmeid; teiselt poolt aga oli Saal seotud valmisoleva eelotsusega, mis nõudis tingimatut eesti orientatsiooni sisseviimist ajalooliste faktide käsitusse ja sündmuste värvimist sellele orientatsioonile vastavalt rohkemgi, kui lubab erapooletus. Ja lõpuks ei olnud tolleaegses eesti asjaarmastuslikus teaduseski fantaasia piirid tõmmatud nii kitsaks kui praegu.

Eesti ajaloo kõige heroilisema ja dramaatilisema ajajärgu

---

1) Minu sõrendus siin ja ka järgnevas tsitaadis. O. U.

on valinud Saal käsitusaineks „Vambolas“. Lätlased ja liivlased olid sakslaste poolt juba vallutatud, sõjategevus kandus Eesti alale, kuid veel võideldi vahelduva õnnega, veel võisid eestlased hellitada lootust sakslaste vääramiseks. 1212. aasta, mil lõpeb „Vambola“ sündmustekäik, märgib eestlaste vabadusvõitluses aega, mil lahendus võis kalduda veel siia- ja sinnapoole ja seetõttu võimaldas Saalil sündmustikuniidid kokku vedada õnnelikuks lõpuks. Ainult epiloogis pääseb Saalis ajaloolane täiesti maksvusele ja seal on lühidalt puudutatud hilisemaid traagilisi sündmusi ja romaanitegelastegi kurbloolust ses sündmustekeerises. Epiloog ei tundu siiski paratamatusena ja jutustise üldmeeleolu on optimistlik. Teisugune meeoleolu ei sobinudki Saali kavatsustesse, ta ülesanne polnud mitte rahvusliku traagika kujutamine, vaid just selle avastamine, mis venestusajajärgu pettumusi üleelava rahva enesetunnet võiks tõsta.

Juba enne Saali oli meie kirjandus ja ajakirjandus õhutanud tungi samaväärsusele valitsevate rahvakihtidega, oli unistatud juba eestigi haritlaskonnast ja eesti aadlist. Aga Saal läks veel kaugemale ja näitas, et minevikus pole eestlased olnud mitte ainult samaväärsed teistega, vaid on teisi isegi ületanud. Nad on olnud paremad, suursugusamad ja kangelasmeelsemad kui nende võitjad ning hilisemad valitsejad sakslased.

Laiale lugejaskonnale oli see üllatav, meeliülendav ja meelivangistav pilt, mille avastas Saal. Liiatigi kui seda, mis võimalik oli minevikus, vähemalt unistustes oli lubatud projitseerida tulevikku. Ei olnud siis ime, et Saal vallutas vähem otsustusvõimelise laia publiku kõrval ka teadlikuma arvustajate-pere juba palja ainestiku ja ideestikuga, ilma et oleks märgatud Saali vormilisele küljele tähelepanu pöördagi ja leida, et mitte ainult Saali ajal, vaid vareminigi on kirjutatud paremat proosat, kui seda esindas Saal.

„Vambola“ väline edu oli suurem kui ühelgi teisel Saali teosel ja see õhutas kirjanikku hiljemini mitte ainult edasi teotsema samas ajaloolises laadis, vaid ka tagasi tulema sama ajastu juurde. Kahes jutustises, nimelt „Aita's“ ja „Leili's“, kujutab Saal pärast „Vambolat“ Läänemeremaade vallutamist sakslaste poolt ja seob need kolm teost ühest teise ulatuva sündmustiku ja tegelaskonnaga ühiseks tervikuks. Ometi pole nende teoste sünni-järjekord vastav teoste sisulisele järjekorrale. Triloogia esimeseks lüliks on „Aita“ eestlaste ja liivlaste ühise aktsiooni kirjeldamisega sakslaste vastu, teiseks liivlaste heitlusi kujutav „Leili“ ja alles viimasena liitub nen-

dega „Vambola“. Orgaanilisest järjestusest erinev loomisjärjekord on toonud triloogiasse aga mõnedki segavad vastuoksused, nii näit. kaks teineteisest põhjalikult erinevat suhtumist liivlastesse. Kui „Vambolas“ näidatakse liivlasi sakslaste abilistena õige halvas valguses, siis „Aitas“ on sama rahvas eestlaste lahingukaaslastena ka sama õilis kui eestlased. Kui kogu triloogiat ühtejärke lugeda, kõigutavad need vastuoksused igatahes usaldust autori hindamisvõime vastu.

Kõigest hoolimata esindab see triloogia Saali loomingu väärtuslikumat osa, kuna üheski teises teoses, välja arvatud vahest ainult „Hilda“, pole ta sel määral süvenenud kujutatavasse aega kui siin. Aga „Hildas“ käsitletud ajaloolised sündmused ongi sama suurejoonelised ja huvitavad kui ajaloolise triloogiagi omad, kaasakiskuvad mitte ainult lugejale, vaid autorile endalegi. Teiselt poolt oli „Hilda“ ajalooline ainestik Saalile kergesti kättesaadav Renner'i Liivimaa kroonika kaudu, nagu oli olnud käepärane ka triloogia ajalooline materjal Läti Hendriku kroonikas.

Nii suurejoonelisi ajaloolisi dekoratsioone kui „Aitas“, „Leilis“, „Vambolas“ ja „Hildas“ ei lähe Saalil korda enam leida ja ta jutustised ei muutu kahvatuks mitte ainult oma ajaloolise ilme poolest, vaid ka üldse. Kord pisut tugevama, kord pisut kergema ajaloolise värvinguga juhtumusjutt — see on Saalil domineeriv laad mainitud nelja teose kõrval. Siia kuuluvad „Uudu ja Meeta“, „Saarepiiga“, „Dan ja Singa“ jt. Mitte sündmuse ajalooline tähtsus, vaid selle erakordsus meelitab nüüd Saali. Ta vajab „tõestisündinud lugu“ ja mitte rohkem. Eriti kujukalt illustreerib seda Saali maitsekalduvust „Kunstniku paleus“, milles on kasustatud üht Hupel'i „Nordische Miscellaneen'is“ kirjeldatud kummalist lugu, sellist, milliseid võime tänapäev leida ajalehe „Seda ja teist“ nurgas¹⁾. Mõnes vähemas palas on ta asunud isegi oma kaasaeglaste „ajalooliste“ seikluste kasustamisele, nagu näit. naljajutus „Hans Hantsaka Jõulu-kingitus“ kogus „Elu tormid“²⁾. Suurejoonelisemate sündmuste juurde ja ka

---

1) Eine sonderbare psychologische Erscheinung in Liefland (Nordische Miscellaneen V/VI, 1782). Ses kirjutises kõneldakse ühest mõisaprouast Lätimaal, keda raseduse ajal ehmatas karu ja kes hiljemini sünnitas väliselt küll täiesti terve, kuid karu iseloomu ja kalduvustega tütarlapse.

2) „Hans Hantsaka Jõulu-kingitus“ käsitletakse Juhan Liiv'i ja H. Prants'u koomiliste eksitustega seotud külaskäiku Väike-Maarjasse 1890. a. jõuluks. Lähemalt on seda sündmust valgustatud „Olevikus“ 1891, nr. 1, ja F. Tuglase monograafias „Juhan Liiv“ (1927), lk. 131—132.

suurema süvenemiseni jõuab Saal taas romaanides „Priiuse ja isamaa eest“ ning „Valge vanne“, aga neis käsitletud sündmuste tähtsus piirdub ikkagi Lõuna-Aafrika ja Jaava lokaalsusega ning huvitab üsna vähe eesti lugejat.

Oma ainevalikuga lõi Saal teravalt lahku varasemate romantikute üldkombeist. Kui viimaste proosa käsitles eeskätt kaasaegseid päevaküsimusi, talude päriksostmist, väljarändamist jne., siis Saal taganes kaugesse minevikku. Aga mitte ainult sisuliselt, vaid ka vormiliselt puudub side Saali ja varasemate romantikute teoste vahel. Ka ses suhtes olid varasemad romantikud Saalist elu- ja tõelisuselähedasemad oma vahenditu elukujutamise ja kui neid miski teravamalt eraldab hilisematest realistidest, siis suur pateetiline pinge, erakordne dünaamika, mitte muu. Saal seevastu ei kujuta oma teoseis elu mitte vahenditult, vaid otsib sellele lihtsustatud, abstraktset väljendist. Abstraheeritud tegelased, abstraheeritud kõne, abstraheeritud sündmused moodustavad Saalil iseseisva maailma, mis on tegelikust elust väga kaugel ja milles maksab oma, tegeliku elu loogikast erinev seaduspärasus. Õieti ainult üks ainus püsiv, igavene seadus — voores võidab igal juhul (see on siin just vormiline, mitte maailmavaateline reegel!) — juhib Saali mõisteliselt lihtsustatud maailma.

Saali tõeline vormiline eeskujud peitub aga XIX sajandi keskel suurel hulgal tõlgitud ja laialt loetud rahvaraamatuis. Saali poeetika, see on üldjoontes „Jenoveeva“, „Appolooniuse“ jt. rahvaraamatute vormiõpetus.

Saali abstraktsioonid esindavad küll äärmiselt lihtsat ja sellega omal kombel imponeerivat, kuid samal ajal ka väga vaest vormimaailma. Oma tegelaste karakteriseerimiseks saab ta läbi ainult kahe abstraktsiooniga: vooresliku ja pahelise tüübiga, kumbki neist kõige peenemate joonteni arendatud, igas olukorras püsiva kinniskarakteriga. Ta positiivne tüüp ei ole mitte ainult täiusliku iseloomuga, vaid ka välimusest ideaalne. Kui me juhuliselt loeme Saali positiivse naiskangelase välimusest: „...„suurrätik oli üle öla tagasi langenud, mille alt paljad õlad välja paistsivad nii kaunid, nagu oleks neid kõige suurem kunstnik valgest marmorist välja raiunud“, siis pole see mitte ühekordne, sattumisi langenud kirjeldis, vaid reeglipärane nähis. Muidugi esindab negatiivne abstraktsioon äärmusse viidud kontrasti eelmisele tüübile, nii sise-elu kui ka välimuse poolest. Ainult üks nõrkus on Saali suursugusel kangelasel: ta suur naiivsus, mis teda järjest viib roimarliku tüübi lõksudesse, ja viimasel oma-

korda on üks ainus voorus: suur teravmeelsus, nõnda et see paneb looja endagi imestama „Valges vandes“: „Imelik nähtus, et inimesi on, kes ühte ainustki auusat mõtet ei tunne ja ka muidu loogikalikult mõtelda ei oska, siiski aga oma kurja südame kihutusel kõige kavalamad plaanid välja oskavad sepitseda“¹⁾). Aga sellel reeglipärasuse puudumisel põhjenebki võimalus sündmustikku arendada, sest must mees peab ometi sisse kukutada oskama ja valge mees peab sisse kukkuma, et hiljemini taas võimalus oleks teda päästa.

Tüüpide abstraheerimise kõrval näeme lihtsustavate kompositsioonivõtete tarvitamist ka muus. Õige piiratud hulk kinnisvõtteid juhib sündmustiku ülesehitust. Lastevargus ja vanemate vangistamine paiskab rohkem kui ükskord segamini perekonna ja üksikute perekonnaliikmete kokkujuhtimine — mõnikord aastaid hiljemini, kui unustatud juba üksteise välimuski — pakub külluses võimalusi sündmustiku kõige kirjumaks seadelduseks; elu päästmine või vangist vabastamine sõlmib armuvahekordi, negatiivse tüübi alaline luuramine saadab hädaohtu positiivseid kangelasi, üksinduses valjusti endaette kõnelemine paljastab luurajaile salajasemad kavatsused jne., jne. Lõpplahendus toob alati lepituse vooruse võidu kaudu, mis ei tähenda küll igal juhul vooruslike tegelaste, vaid just abstraktse voo-
ruse triumfi.

Samasugust lihtsustamiskalduvust kui vormi alal laiemas mõttes, näeme ka sõnalises stiilis, mis taotleb enne kõike selgust, isikupärasuse vältimist, üldistele seadustele alistumist.

Saali vormivõtete vähene vahelduvus on toonud kaasa teatava monotoonsuse, mida ei päästa ka ükskõik milline virtuoossus väheste olemasolevate vahendite piirides. Mõningate kompositsioonivõtete tarvitamises on Saal kahtlemata jõudnudki erakordse osavuseni ja vaevalt on meil kedagi, kes temaga suudaks võistelda põneva ja keerulise sündmustiku ülesehitamises. Kuid vaatamata sellele mõjuvad Saali teosed üksteist kordavana ja kaotavad mälus teravamad piirid omavahel õige lühikese aja kestel pärast nende läbilugemist.

*

Loomulik, et Saali laad sulleb välja psühholoogi ja individualismi. Kõigele muule lisaks jääb meile seetõttu võõraks ka Saali enda isik. Ja kuigi ta, nagu märgitud juba eespool, ütleb olevat oma elu väga kirju ning täis sündmusi, teame

¹⁾ „Teataja“ 1904, nr. 24.

meie sellest kõigest siiski üsna vähe. Nagu pole kirjanik paljastanud enda isikut oma ilukirjanduslikkudes teostes, niisama jääb ta teisteski kirjutistes ses suhtes vastuse võlgu. Isegi ta saksakeelses käsikirjas olevad memuaarid ei juhata meid palju kaugemale, kui on võimalik jõuda avalikkusele käepärast oleva materjali põhjal. Ta jääb (vähemalt esialgu) tõelise maailmaga seotamatuks nagu ta teosedki.

Tõelisest maailmast paremat, vooruse võidu maailma on Saal püüdnud ehitada kogu oma loomingu kestel ja kui ta peaks olema külvanud sama palju usku praegusest parema maailma võimalusse, nagu on leidnud endale lugejaid, siis on Saali ülesanne rohkem kui täidetud.

(Lõpp.)

Oskar Urgart.

Prantsuse süllaabilise värsimõõdu, eriti aleksandriini, edasiandmisest eesti keeles.

Tagasivaateid ja ettepanekuid.

1.

Meil on viimasel ajal — eriti tänu Johannes Semper'i menukale tööle — hakatud sagedamini nägema prantsuse värsside eestistisi. Sellega ühenduses kerkib esile tõlkemeetodi probleem. Käesolevate ridade kirjutaja on juba ammu olnud huvitatud prantsuse värsimõõdu, eriti aleksandriini (s. o. tavalist definitsiooni mööda kuuejalgse jambi) edasiandmise küsimusest. Prantsuse ja eesti üldtarvitatava versifikatsioonimeetodi vahel on olulisimaks erivuseks see, et Prantsusmaal harrastatakse n. n. süllaabilist, meil selle vastu — välja arvatud rahvaluules — toonilist värsimõõtu. Harilikema käsitluse järele tähendaks see, et prantslased loevad silpide arvu, meie — rõhke, kusjuures meil tavaliselt rõhkude koht on kindlaks määratud, kuna prantsuse keeles vaheldub nii nende arv kui paigutus. On üldiselt oldud seisukohal, et meie oma traditsioonilist ja verre imbunud meetodit ei saa muuta ka prantsuse värsside tõlkimisel ja et järelkult ka prantslaste klassilisim ja üldtuntuim värsvorm, aleksandriin, tuleb painutada meie omade skeemide ja reeglite alla. Eesti kuuejalgse jambi skeem on lihtne ja selge: 0—0—0—0—0—0—(0). Seda vormi ongi enamikul juhtudel kasustatud prantslaste luule eestistamisel. Toon näiteks Baudelaire'i luuletise *Correspondances* esimese kahe stroofi tõlke Johannes Semperilt, kõrvutades seda algupärandiga.

La Nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles;
L'homme y passe à travers des forêts de symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.

Comme de longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité,
Vaste comme la nuit et comme la clarté,
Les parfums, les couleurs et les sons se répondent.

On Loodus tempel elavate sammastega,
Kust sõnu vahel poetub ebamääraseid,
Käib inimene hien keset sümboleid,
Mis vaatvad teda tuttavate pilkudega.

Kui ühineksid kaugel pikad vastuhelid
Ja sulaksid kõik sügavusen üksuseks,
Mis suur kui öö, kuid ometi liig kauge seks,
Nii vastavad üksteisi lõhnad, värvid, helid.

Vahe on radikaalne. See oleneb peamiselt kahest seigast: esiteks puudub eesti värssides prantsuse kindlakohaline tsesuur, mis lubab kõik read pärast kolmandat värsjalga, s. o. kuuendat silpi, pooleks jagada, teiseks on rütmitüüpe prantsuse värssides üllatavalt palju, kuna eesti omist käib läbi monotoonsem skeem, mis muidugi omast kohast varieerub sõnade erisuguse pikkuse jms. tõttu, kuid üldiselt ei võimalda prantsuse keele teisendamisevõtteid. Toonitan, et põhjuseks on skeem, mitte selle teostus. Kuigi prantsusekeelne meetrum on n. n. süllaabiline värsimõõt, on ilmne, et seda ei saa lugeda ilma loomulikke sõnarõhke tarvitamata, nii et tooniline element mõjub üldmuljes tugevasti kaasa. Selle laadi on võimalik väljendada toonilise versifikatsiooni terminoloogias. Kui iga rida jagada pooleks, saame kuusteist ühikut. Analüüsil selgub, et Baudelaire'if tervelt kümme neist kuuteistkümnest on anapestilised:

La Nature est un temple...
... de confuses paroles... jne.

Kui arvestada kõrvalrõhke ja teatavat üldskeemi mõju, saab kolme neist pidada jambiliseks. Kolm oleksid enam-vähem jambilised, kui esimene resp. teine jalg poleks inverteeritud, s. o. trohheililine, mis mõnel puhul annab värsjalga esindavale sõnale erilise emfaasi ja kaalu, näit. siin „Vaste comme la nuit“ (siin on muide ka teine jalg trohheililine), kus oluline ja raske sõna „vaste“ pääseb eriti tugevalt mõjule. Katsed, mis olen teinud terve rea teiste Baudelaire'i luuletistega, näitavad, et vahekord ka mujal on väga sarnane käesolevaga: anapest on esikohal, kuigi puht-anapestilisi aleksandriine harva on täiesti 50%. Segatüüp, s. o. ainult esimene või teine pool anapestiline, ja ülejäänud pool tavaliselt — mitte alati — jambile läheneva või puht-jambilise struktuuriga, sageli üksikute värsijala inversioonidega, näib kõige üldisem. Sealjuures domineerib nähtavasti nende juhtude arv, kus anapestiline takt ilmub alles teises pooles, millega värsi üldmulje minule tundub lähenevat enam anapestile kui jambile. Kuna viimane lause põhjeneb liiga piiratud statistilisel materjalil, ei saa seda siiski võtta ei Baudelaire'i ega eriti kogu prantsuse luule kohta üldmaksvaks. Igatahes näib anapest aleksandriinis osutuvat tavalisemaks kui jamb ja kõige iseloomustavamaks jooneks olevat üleminek ühelt mõõdukt teisele. Vaheldus: jamb > anapest põhjustab liikumuse kiirenduse, vastupidine muutus aeglustuse, eriti sellepärast, et anapestilistes osades väheneb rõhuliste silpide arv kaheni jambiliste osade kolme rõhu vastu. Seega võngub normaalse aleksandriini rõhksilpide hulk nelja ja kuue vahel.

Kiirenemise näiteid ülaltsiteeritud palast:

Laissent parfois sortir de confuses paroles...
Comme de longs échos qui de loin se confondent...

Illustratsioon aeglustumise kohta:

La Nature est un temple où de vivants piliers...

Need kaks tunduvad olevat prantsuse, vähemalt Baudelaire'i, aleksandriini tavalisimad tüübid. Eriti mõjuvaks saab kiirendus ja retardatsioon siiski seal, kus puht-anapestilisele aleksandriinile järgneb terve aeglasem rida või ümberpöördukt. Toon paar näidet, needki Baudelaire'ilt:

Heureux celui qui peut d'une aile vigoureuse
S'élançer vers les champs lumineux et sereins!

(*Élévation.*)

[Tu te rappelleras la beauté des caresses,
La douceur du foyer et le charme des soirs,
Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses!

(*Le Balcon.*)

Võrdleme sellega mõningaid algupäraseid — endast mõjuvaid — G. Suits'u aleksandriine:

Veel purskab tuld ja suitseb sõja kuri kraater,
kui valguse uus andja avand alma mater
siin oma ukсед vanad veerul vaikse mäe,
mis esimest, ei viimast rõõmupidu näe.

(Kõik on kokku unenägu.)

Või järgmisi ridu *Leconte de Lisle'i* läkitusest sõbrale:

Nüüd Revolutsiooni üle võime panna ristid,
Louis, sõber õiguse, töötoa ja raamatu,
kui Asutavas Kogus koos legitimistid,
töövabariik me pilvis kättesaamatu.
Bourboni saartele me taoline tõtku,
provintsi Prantsuse pääkurat ise võtku!
Bretagne'i mullust kui veel sõitu mälestan,
me rahva jahmust — juhmust jalestan.

Alliteratsioonid, uudsed riimid, siseriimid, võõrsõnad, sõnajärje inversioonid teevad värsi huvitavaks, kuid muidu mõjukuks see monotoonsemalt. Sellest tundest on nähtavasti tingitud ridade kiirendavad lühendused ja retardeerivad pikkused teises näites. Need võimalused jäävad prantsusetüübilises vormis alati püsima, kuid nagu nägime, tuleb lisaks terve rida teisi, mis puuduvad meie aleksandriinil. On arusaadav, et viimane ei ole suutnud meil ligikaudugi samal määral koduneda kui vastav vorm Prantsusmaal.

2.

Samad või umbes samad takistused prantsuse aleksandriini edasiandmisel näivad olevat üldse kõigil toonilist värsimõõtu harrastavatel kirjandusil. Neist raskustest ülesaamiseks on käidud mitmeid teid. Inglased oma vanast ajast viljeldud tehnikaga ei jõudnud paaririimilisele aleksandriinile siiski sobivat vastet leida oma kõigile peenendustele vaatamata vähem ilmekas heroilises kaksikvärsis. Viimasel ajal on hakatud substitueerima igasuguseid pikemaid värsikujusid, vastavalt meeleolule. Lühemates ridades on osatud monotoonst vaheldada ja sisse tuua prantsuse omadega sarnanevaid vibree-

ringuid inglise värsitehnikale ammu omanenud rõhuinversioonide ja lühikeste, vaevalt tunduvate rõhuta lisasilpide abil, näiteks:

... And Charles the Seventh, that worthy one?
Even with the good knight Charlemain.

(Swinburne Villoni järele.)

„Seventh“ võib skeemis figureerida ühe- või kahesilbisena, kuigi väikest värinat on normaalses hääldamises tunda. Teise silbi algus on inverteeritud.

Sakslased jäävad harilikult — mõne huvitava erandiga, m. s. Otto Hauser'i tõlked — oma üksluisse jambilise heksameetri juurde või tarvitavad vormi, milles rõhkude arv püsib ja silpide oma vaheldub. Viimane võib lisandada dünaamilisust, kuid vähendab üldmulje klassilist tasakaalu ja reeglipärasust, mis moodustab prantsuse värsi ühe traditsioonilisima veetluse. Allakirjutanu arvates on see üks kaaspõhjusti, miks Stefan George sageli imeteldud Baudelaire'i tõlge pole täiesti rahuldav. Selles on peenust, kuid puudub kord algupärandi liikuvus, kord selle täiuslik, mõõdetud hõljuvus, vastavalt sellele, kas ta eelistab selget jambi või kaldub kaootilisemasse värsi-instrumentatsiooni, mis ei loe täpsalt silpe.

Meie keeles on olnud tegemist sama dilemmaga. J. Aavik'u Baudelaire'i eestistised on selges jambis, enam-vähem markeeritud tsesuuriga. Noor-Eesti III albumis leiduvas „Raipe“ tõlkes ei muutu vorm igavaks seetõttu, et aleksandriin reeglipäraselt vaheldub hoopis lühema värsiga. Samas „Prantsuse buketis“ avaldas ka G. Suits „Élévation'i“ eestikeelse versiooni, mille meetrumiks on kõnesolevale luuletisele sobiv anapest. Pikemas palas oleks sellest kinnipidamine võinud vahest tüütavalt mõjuda, kuid siin haarab ta kaasa:

Au-dessus des étangs, au-dessus des vallées,
Des montagnes, des bois, des nuages, des mers,
Par-delà le soleil, par-delà les éthers,
Par-delà les confins des sphères étoilées...

Üle tiikide, loikude, nõgude nõre,
üle metsade, mägede, pilvede,
kaudu eeterimere ja päikese,
läbi viimaste tähtede laotuse õre...

Näeme, et see vorm vastab originaali alguse tugevale tõusule. Semperi hilisem „Õnnistuse“ eestistis on alult lõpuni amfibrahiline, paiguti ühe rõhutu silbi väljajättega, ja mõjub sama jõuliselt, kuid originaali vaheldusrikkusest jääb juba valitud vormi tõttu midagi puudu, vähemalt lüürilisemates, pehmematundelistes kohtades:

— Soyez béni, mon Dieu, qui donnez la souffrance
Comme un divin remède à nos impuretés
Et comme la meilleure et la plus pure essence
Qui prépare les forts aux saintes voluptés!

„Oo Issand, sind kiidan, sult kannatus saad,
See jumalik rohi, mis puhastab rooja,
See lõhnav õli, mil säilitav laad,
See pühale himule aseme looja.“

Näib, et just vormi vähem painduvus on Semperit sundinud ka sisuliselt jooni lihtsustama ja kontuure tugevamini tõmbama. Baudelaire'i preesterlikku abstraktsust on vähendatud, kuigi värsid mõjuvad selle eest erisuguse konkreetse värskusega.

Kõigest eeltähendatust võib teha järelduse, et senised aleksandriini asendama valitud vormid võimaldavad küll õigegei heade eesti-keelsete luuletiste kirjutamist, kuid ei kajasta küllaldaselt algupärandi vibratsioonirohket laadi.

3.

Tekib küsimus, kas ei ole abinõusid prantsuse rütmi täpsamaks reprodutseerimiseks. Artikli esimeses osas loendatud rütmitüübid on eesti keeles kõik olemas, neid võib järelikult rakendada värsitõlkeisse. Tõsisemaid raskusi teeb tsesuur, mida järjekindlalt läbi viia ei ole kerge, sest et meie keeles puuduvad tugevad lõpprõhud pausi märkimiseks. Soovitav näib seda vähemalt sellel määral tarvitada, et skeem fikseerub pähe — ka anapestiliste värsside puhul, mis sellisel korral nii mõnigi kord võivad jääda ka tsesuurita, ilma et oleks karta üldstruktuuri unumist. Tsesuuriga anapestiliste ridade tõttu osutuksid vastuvõetavaks ka ilma tsesuurita read. Analoogia põhjal mahutatakse nad skeemi. Just anapestiliste värsside eest tuleb ses suhtes kõige enam hoolitseda. Jambilises osas võib tsesuuri tarbekorral markeerida ka nõrga kõrvalrõhuga, vähemalt kui järgneb kaalukas vahemärk, kuna see palju hoogsamates anapestides kahjuks aga on võimatu. Üldiselt näib siiski tõenäoline see, et nii saavutatav aleksandriin tuleb pausi suhtes klassilisest prantsuse omast vabam, teataval määral sarnane prantsuse romantikute poolt tarvitusele võetud aleksandriini tüübiga.

Peareegliks jääks silbiarvu samasus + tsesuuriga värssidele ülekaalu säilitamine. Rütmis ei tarvitseks olla palju vähem eritüpe kui prantsuse keeles, kuigi mõned juhud, näiteks tugevarõhuliste silpide kokkupõrked, saavad eesti värsile vaevalt omaseks. Tulemuseks peaks siin ettepannud vormiga harjumise korral saama senisest märksa suurem liikumisvabadus, ilma et kaoks seadusepärasuse mulje.

Olen teinud katseid, eelseletatud printsiipe tegelikult läbi viia. Alul proovisin üksikuid iseloomulikumaid aleksandriinitüpe. Nii tõlkisin Baudelaire'i „Õhtu harmoonia“ skeemi järele: 3 jambi + 2 anapesti:

Näe õhtu saabumist, nüüd, mil tuulingu haar
õisrühmist viirukit tõstleb hilju ja sala;
hõng tiirleb, sõõrleb ses hääle hämara hala;
sünk valss, mu valule videv, peidukas saar!

Sellest kavast loobusin siiski õige pea, andes rütmile vabama voli, näiteks järgmistes ridades luuletisest „Que diras - tu ce soir“:

Keset üksildast ööd, kitsast tänavakurdu,
kesk mõtlust vaikivat ja rahvaparve murdu
tantsleb ta viirastus õhus kui tunglaloit.

Mõnikord lausub see: „Rada mu pälvurkonna
viib vaid ilule, ilu ta, nälgiva, toit!
Olen ingel ja kaitsja ja muus ja madonna!“

(Que ce soit dans la nuit et dans la solitude,
Que ce soit dans la rue et dans la multitude,
Son fantôme dans l'air danse comme un flambeau.

Parfois il parle et dit: „Je suis belle, et j'ordonne
Que pour l'amour de moi vous n'aimiez que le Beau;
Je suis l'Ange gardien, la Muse et la Madone!“)

Eestikeelne tekst peaks näitama, et ka värsijalgade inversiooni on võimalik tarvitada ilma ühtlust rikkumata. „Tantsleb ta viirastusõhus kui tunglaloit...“ vastab trohheilisele algusele poolvärsis: „...danse comme un flambeau“ ja arvatavasti aitab esile tõsta selles kirjeldatavat hõljerütmi.

Uus oleks käesolevas ettepanekus peamiselt kindlakavaline meetod. Ükshaaval on siin soovitatud võtteid küllaltki tarvitatud, kuid reeglipärase värsitüübi loomiseks ei ole neid minu teada veel keegi koondanud, eriti mitte prantsuse värsi edasiandmiseks. Tõenäoliselt võtab aega, senikui sellega harjutakse, ja sama ilmne on, et selle võtteid tuleb peenendada ja mitmekesistada. Eespool on märgitud ainult äärjooni. Lisandan paar lühemat tõlget siin igal pool illustratsioonimaterjaliks olnud „Kurja lilledest“, et umbes näidata, millisenä võiks valmistooode tunduda. Toonitan, et osavamates kätes on kindlasti võimalik saavutada kaugelt suurem vaheldusrikkus, m. s. leida ka rohkem rahuldavaid tsesuure ja veel hoopis täpsamalt jälgida prantsuse värsi eeskujul. Käesolevaga esitan vaid mõned kobavad katsed:

Eksootiline lõhn.

Kui uimastab mind hõng su rinnast, hõrk ja palav,
sügisõhtuti, ilm mil hääletu ja kuum,
kinnisilmade ees kauge ranniku ruum,
ülal päikene, üksluiselt helendust valav;

saar õnnelik ja laisk, kus loodus üliküllas
toodab saledaid puid, mil võõraid vilju murd;
kus väike meestetõug näib nii visa ja turd
ja naiste kiirgav pilk imejulge ja üllas.

Ning kauneid valgmaid näen su hõngust, mille kais
maste otsatu hulk, lõtvuv purjede pais
veel väsind iilidest, millest merestik puljas,

kuna lõhn, mille levitab lai tamarind,
mis sõõrmeid paisutab, millest pakitseb rind,
liitub lauluga laevult, mis kutsuv ja uljas.

Albatross.

Vahel naljale isukas madruste summ
saab kätte albatrossi, vete võimsa looma,
kes õhus tiireldes, loid saatja, suur ja tumm,
jälgis liugleva purjeka valkavat jooma.

Vaevalt laskus, kel uhkena sirutus kael,
alla laotuse vürst, kui äratab vaid naeru!
Kui raskelt lohiseb laeva tõrvasel lael
ta valge tiivapaar — kaks nii abitud aeru!

Taeva kartmatu poeg, kes eetris hõljendab,
kuis nüüd mannetuks jäänd, kuis saamatuks ja lonkab!
Siin komberdades mees ta käiku jäljendab,
sääl teine narrides tal piibu näkku tonkab.

Nagu pilvede vürst, nii ka sina, poeet!
Ei tend heidutand torm, ei nool hukkava ammu,
ent, alla kõrgustest naerukärasse veet,
tema hiiglasetiib tal vaid takistab sammu.

A. Oras.

Kirjanduslik ülevaade.

Alphonse Daudet: Kirjad minu veskilt. Tõlkinud Albert Saareste. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartus 1931. 215 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Alphonse Daudet on möödunud sajandi nimekamaid prantsuse kirjanikke ja „Kirjad minu veskilt“ ta parimaid ning omalaadilisemaid teoseid. Erilist huvi meie lugejale peaks pakkuma seik, et Daudet kui lõunaprantslane meid tutvustab keskusega, mis on meile alles täiesti tundmatu. Ta toodangust juba esimesena eesti keelde tõlgitud „Tartarin Taraskonist“ viis meid lõunaprantslaste sekka; nüüd trükis ilmunud jutukeste- ja visandite-kogu „Kirjad minu veskilt“ avastab eesti lugejale igakülgset Lõuna-Prantsusmaa looduse, maastiku-iseärasused, rahvatüübi, vaimulaadi, tundeilma ja ellusuhetumise. Peaaegu tüütuseni on prantsuse keelest senini valitud tõlked kujutanud suurlinna-ilmet, ülemkihi tühist ja sageli pahelist elu; soojalt tervitatav peaks seepärast olema see kargelt päikesepaisteline, heatujuuline ja õrnast koduarmastusest kõnelev teos. „Kirjad minu veskilt“ ei taotle sensatsiooni, ei taha rabada peene pahelisuusega ega vapustada üteldavasti kõrgemaid kasvatuslikke sihte jälgivate rõvedustega. Siin on tegemist hoopis lihtsate ja siirameelsete maainimestega, kes pisut meelde tuletavad meie kodumaisigi maaelanikke; siin on tegemist idülliliselt puhta ja puutumatu maailmaga — inimeste ja maastikkudega, millest lugemine tekitab pühapäeva-meeleolu.

Raamat pakub kõike segi: kauneid, soojalt joonistatud loodusepilte, lõbusaid anekdoote, pikemaid novelle paiguti traagilise sündmustikuga, kergekäelisi visandeid, hapraid meeleolu-pegeldisi. Ja kõige kohal sinab soe Provence'i taevast; kõike hingestab terava pilguga, kuid heatahtliku ja armastava südamega inimese siseimine soojus.

Teos on täitsa realistlik, elustatud tundekülluse, vaimukuse ja vahelduvate meeleolude vikerkaarega. Väliseks raamikaks selgejoonelise, klaasina läbipaistev, hurmavalt tujukas, kuid alati täiuslik stiil: elav, liikuv ja värviküllane. Ei saa olla tõlkijale veetlevamat ülesannet kui sellise teose ümberalamine oma keelde. Albert Saareste on tõlkimist võtnud väga tõsiselt, andudes sellele suure innuga; erilist rõhku on pandud leksikaalsele küljele, mis on võrratu oma rikkuse ja mitmekesisusega. Ükski eesti kirjakeele tarvitaja ei suudaks võistelda A. Saareste eri sõnade rohkuselt: tal on vähimagi mõistev varjundi, pisimagi eripärasuse jaoks huvitav, üllatav ja täpne sõna varutud. Leksikaalsest küljest jätab tõlge koguni algupärandist

rikkama ja lopsakama mulje. Seevastu on stiililine külg algupärandi omast kahvatum — kui tohib ütelda: luitunum. Tundub ilmselt, et tõlkija on eeskätt keeleteadlane, — mitte nii suurel määral stiilimeister. Täpsuse ja vastsete, vähetarvitatud sõnade küllusega hiilgav tõlge ei suuda täiel määral edasi anda algupärandi imetlusväärset, sulavat ja sageli iga lausega veetlevat stiili. Tõlget üksi lugedes muidugi ei pane seda tähele; otsekohe tundub see aga, kui kõrvutada tõlget algupärandiga: tõlge näib siis sageli lohisevamana, kohmakamana („Arles'i neid“), ja mitte ainult eesti keele struktuuri tõttu.

See ei taha muidugi olla etteheide, sest et tõlge tervikuna on oma korrektsuses suuresti tunnustustvääriv, stiilipeenuste jälgendamine on aga sageli raskem kui värvidemängu ülekanne liblikatiivalt lõuendile. Viimset, peaaegu tabamatut täiuslikkust ei saa keegi nõuda, kuigi tohib sedastada selle puudumist.

Olgu mainitud, et A. Saareste ka ses tõlkes on jäänud õigekeelsuslike erinevuste juurde, mida ta on tarvitanud varemaiski tõlkeis. Üksikasjaliselt neisse süvenemine oleks tarbetu.

M. Sillaots.

Soome. Maa, rahvas ja kultuur. Soome välisministeeriumi ülesandel kirjutanud Reino Silvanto. Tõlkinud Hella Jürgenstein. Noor-Eesti Kirjastus Tartus. 152 lk. Hind 3 kr.

Hõimu- ning sõpruskultuuri juurutamise pidevamaks ning püsivamaks vahendiks jääb kõikide meeleolulistele pidukaikude kõrval ometi vastav kirjandus. Hõimureisud ei ole hulkadele saavutatavad, sõpruspeotsejaks on vähesed valitud. Hulkadele on kirjatäht: see peab oma ülesande õieti sooritama.

Reino Silvanto „Soome“ on ametlik maa, rahva ja kultuuri tutvustamise teos. See ei ole ainult hõimuesitis, vaid see on soveldatud igale Soomest huvitatule. Raamatu 19 peatükiga surutakse mineviku ja oleviku Soome kokkuvõtlikesse vaatlusraamesse. Loodust ja rahvastikku riivavatele peatükkidele järgnevad vaatlusosad soomlasi riivavaist esimesist ajaloolisist andmeist kuni Lotta-Svärd-ühinguni. Kaugemate minevikumomentide meeldetuletuse kõrval on oleviku Soome tundmaõppimiseks huvitav peatükk „Iseseisev Soome ja riik“. Viimases osas tehakse juttu ka tuliseist Soome sünni võitluspäevist kuni täieõiguselise vabariigini, „milles riigivõim kuulub rahvale ja rahvast esindab riigipäevile kokkutulnud eduskund“ (lk. 41). Järgnevad Soome riigimajandust, põllundust, metsandust, töödust, liiklemisolusid, kaubandust, ühistegevust ja haridusekorraldust vaatlevad peatükid. Peatükk „Teadus“ juhib meid soome rahvusliku teaduse loomise algajult, „Soome ajaloo isa“ H. G. Porthan'i (1739—1804) päevilt tänapäeva teaduse tähtsamate esirindlasteni. „Rahvaluule ja ilukirjandus“ annab põgusa pildi esimesist kirjanduslikest algeist uusima aja rootsikeelsete kirjanikkudeni. Ajakirjanduse arengu vaatlusele järgneb soome kunstialade riivamine järguses näitekunst, ehituskunst, kujutav kunst, helikunst. Kunstiriivavad peatükid on peaaegu kõik optimistlik-ülistusliku lõpplausetusega.

R. Silvanto raamatu sisurakingut kriitiliselt vaadeldes peame tähendama, et autor käsitleb riivamisi kõiki kodumaa eluavaldisi. Ning kõik alad on võimalikult objektiivselt-tasavägiselt esitatud. Teose koostamisel on üldiselt silmas peetud ruumisäästmis-printsipi. See pärast tundub allakirjutanule liiga kokkusurutuna rahvaluule ja ilukirjanduse vaatlus. On ju soome rahvaluuleline varasalv küllaldaselt

tuumakas, et see väariks mõnegi tera suuremat esiletõstet. Ja üks soome kunstkirjanduski nõudle juba maailmakirjanduse tasemele. Muus osas aga, hoolimata kokkusurutud raamest, on kõnesolevas tutvustamisteoses tarvilikke detailtäpsusi ning statistikatki küllaldaselt. Ja võib-olla võõramale kõneleb Soome aineskultuuriline koefits sama tähtsat keelt kui vaimse kultuuri kitsas vaatlus. Seepärast on esitatav Silvanto „Soome“ kõigiti sümpaatne sugurahva tutvustaja. Ta on tarvilik kõigile, kes soovivad ühest põhjamaa jõulisest ning omapärasest kultuuriühikust tervikpilti.

Kodumaalane tunneb ikkagi paremini oma kodu kui vetetagune. Seda tõendab teataval määral meie pool Soome lahte toimetatud koguteos „Soome“ (vt. Soome — Maa, rahvas ja kultuur. Tartu ja Helsingi Ak. Hõimuklubide korraldusel toimetand August Anni. „Odamees“ Tartu, 1924). Parenteesides märgitud koguteos ei anna Soome olemuse üldkoetisest säärast organiseeritud tervikpilti kui Silvanto „Soome“, sest esimese autorite eriharrastuste tõttu on 1924. aasta „Soome“ vaimse kultuuri alad enam teadlikult rõhutatud. Silvanto käib aga kriitilist keskteed, viidastades oma vaatevälja ametlik-erapooletu sulega aineala tähtsuse kohaselt enam-vähem tasavaetud võrretse. Samuti kiiret eluarengut arvestades on A. Anni toimetatud „Soome“ mõnes punktis pisut aegunud, kuna Silvanto teos pakub mõningaid uuemaid lisaandmeid oleviku Soomest.

Hella Jürgenstein'i tõlkestiil on rahuldav, olgugi et mõni läbilibisenud keele- ning trükiviga (näit. lk. 39: relvu pro relvi; lk. 106 j. m.: üldiseid pro üldisi; lk. 124: puhkehetkete pro puhkehetkede, puuduseist pro puudusist; lk. 130: südmliku pro südamliku) häiritseb ajuti nõudlikumat lugejat.

Sisuliseks komistuseks tuleb lugeda 120. lk. toodud kalevalalise luuleala luuleilustamiseline „salmikordamine“. Teatavasti puudub soome-estli rahvalaulul salmirakendus (seda väidab m. k. autorgi) ning mingisugust salmikordamist ei esine.

Sisundlikuks puuduseks võime lugeda literatuuri- ja nimeleendi puudumist.

A. Vaigla.

Karl Skalbe: **Põhjaneitsi**. Valik muinasjutte. Läti keelest tõlkinud M. Pukits. Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus Tartus, 1931. 180 lk. Hind 2 krooni.

Kui Rainis paelub meid oma jõukülluse ja mõtterikkusega, siis võlub Skalbe oma alandliku lihtsameelsuse ja kõikeandstava rahuga. Ses suhtes on tal palju sarnasust Tagore'ga. Nagu Tagore hingestab sõnas kõige salajasemaid elamusi ja kõige õrnemaid hingevärinaid, nii puudutab sageli ka Skalbe oma tõis selliseid hingeelu saladusi, mille kujutamiseks leiavad sõnu ja helisid vaid suured kunstnikud.

Kui Rainis on läti rahvusliku geeniuse julguse- ja võitluselaulik, siis ülistab Skalbe oma tõis unelmate nõiduvust ja valude magusust. Skalbe avastab selle ilu, mis peitub vaikesis maikellukesis ja millest unistab poiss, kes võib saada sangariks. Ja just neis vaikesis unelmais on Skalbe luule suur, sest siin avastub meile ilu, mida argielus nii sageli tähele ei panda ega mõisteta.

Peab ütleva, et K. Skalbe on üldse läti peenemaid ja intiimsemaid südamelüürikuid, paremaid stiliste, rahvuslikult omapärasemaid kirjanikke. Too idülliliselt kerge ja unelevalt nukker vaim,

mis hoovab vastu läti rahvalauludest ja muinasjuttudest, on elustunud uuesti K. Skalbe tõis nõidusliku säraga. Seda Skalbe omapära on hinnanud tunnustavalt ka teised rahvad ja tema töid on tõlgitud itaalia, soome, saksa, vene ja teistesse keeltesse. Ka meil pole K. Skalbe hoopis tundmatu. Juba aastakümnete jooksul on ilmunud siin-seal ajakirjade veergudel tema muinasjuttude tõlkeid. Kuid eri raamatuna polnud K. Skalbe eesti lugeja lauale senini veel ulatunud. Seepärast tuleb eriti soojalt tervitada selle läti nüüdisaja populaarsema kirjaniku ning sügavatundelisema lüüriku muinasjuttude kogu „Põhjaneitsi“ ilmumist eesti keeles.

See raamat sisaldab 17 pikemat või lühemat muinasjuttu. Muinasjuttude valikut on toimetatud asjatundlikult, nii et raamat sisaldab paremiku K. Skalbe loomingust, kuigi isiklikult oleksin soovinud näha mõnd muinasjuttu asendatuna teisega.

Oma tunde- ja mõtteilma poolest on Skalbe uusromantik, kuigi ta kaldub vahel sümbolismi, oma loomingu põhilaadilt lüürik. Tema kujutlusi ja muinasjutte võiks sageli nimetada pigemini luuletisiks proosas kui juttudeks. Jutu peamine element on kujundav eepika, kuna Skalbe tõis hoovab igalt lehkeküljelt ehtsam ja sisim lüürika.

Millest räägib K. Skalbe oma muinasjuttudes? Millised on ta kangelased ja millega nad võitlevad? Skalbe muinasjuttudes polegi kangelasi selle sõna tavalises mõttes. Ta ei jutusta kunagi eluvõitjaist, õnnelikest, vaid alandlikest hingedest. Nagu varjud tulevad meie juurde need valuküllased kujud — üksildased kuningad, hüljatud timuka tütreid, tuhkatriinud jne.

Skalbe kangelased armastavad kannatusi, armastavad valu. Nad ei pöikle sellest kõrvale, vaid tühjendavad selle põhjani. Valus õpivad nad teisi tundma ja neile andestama. Valud on neile kui Styx'i vood, mis pesevad inimhinge puhtaks. Skalbe pillutab oma kangelasi ainult siis, kui nad on vabanenud enesearmastusest, uhkusest ja kättemaksust. Kõike vaja armastada, mõista ja andestada. Kui sulle on tehtud halba, siis õpi seda meelde tuletama „ilma vaenuta ja valuta“ (lk. 96). Kui kassike jutustas kuningale oma kurba elukäiku, „kuidas tütreid ta minema saatnud ja kuidas poisikesed teda piinanud“ (lk. 96), siis kõike seda tuletas ta meelde vaenuta ja vihata. „Kuningas kuulas teda ning imestas, kuidas nii kergesti võib meelde tuletada valu, ja tasa nõrgusid talle pisarad silmi... Jah, ta polnud veel teadnud, et valu nii kergesti võib lennelda ja liuelda kui valged lumehelbed, mille alla sügavale jääb vaevatud maapinna pori. Valu oli tema meelest olnud kibe ja teinud ta elu pimedaks ning kibedaks, kustutanud saalides kuldsed lambid ja päikese taevas“ (lk. 96).

Kuninga küsimusele, kuidas karistada tänamatuid tütreid, vastab kassike: „Tee neile ainult hääd. Kui ma pidin kerjusena minema maailma, siis oli juba valu küllalt. Milleks seda rohkendada? Parem rohenegu rõõm.“ Ja kuninga süda tunneb sama. „Sul on õigus, kass,“ lausub kuningas mõtlikult. „Kord tahtsin puua rõõvlit, aga see oli valus ta emale. Ja ema kurbus oli valus ta õele, kuna tütre valu tegi haiget aiale: lilled närbusid ja õunapuudelt varises valmimatu vilj, kuna tütar oma mures oli unustanud neid õitsemise ajal kasta. Siis andestasin ma rõõvlile, kuna ma ei tahtnud suurendada valu maailmas“ (lk. 97).

Siin näeme, et ka loodus kannatab ühes inimestega. Nii jõuavad Skalbe kangelased valude kaudu panteismini.

Kassike teab, et inimesed mõistavad ning armastavad üksteist vaid valudes. Sellepärast vastab ta kuninga küsimusele, mis teha

nende poisikestega, kes teda nii südametult piinanud: „Oo, kuningas, ma ei pea meeles paha. Nood väikesed inimesed on väga uudishimulised. Nad ei tea veel, mis tähendab valu. Nad tahavad seda näha ja tunnevad rõõmu, kui kass vaevleb. Küllap elu haavab nende noori hingi, siis õpivad nad tundma, mis on valu. Siis võime meie veel headeks sõpradeks saada“ (lk. 97). See rahu ja õilsus mõjub kuninga hingesse tervendavalt. „Kõik valud, mis juhtusid maailmas, tungisid nagu nooled ta südamesse“ (lk. 94). Ja „talle olid armsad õnnetute ohkamised, mis hälbisid läbi aegade ja kauguste. Ta soojendas neid oma südamel nagu külmast võetud lapsi, kes surusid end ta rinnale kohmetunud käekestega“ (lk. 94). Ehkki kuningas ise oli kannatanud ja kannatas, kuid ta ei suutnud veel kõike mõista, kõike andestada ega valudeta meelde tuletada. Ja sellepärast oli ta ka kurb ega lasknud süüdata valguse- ja lembeküünlaid. Aga nagu raviv päikesekiir selgitas nüüd ta hinge kassikese valude andestamine ja sügav rahu, millega ta seda meelde tuletas. Kass sai tagasi oma veski. „Aga kuningas oli terveks saanud ja lossis algas uus elu“ (lk. 98).

See on otse teatav valukultus, valureligioon, mida arendab Skalbe. Sest kõikjal märkame püüdu mitte vabastuda valudest, vaid neid veel otsida.

See muinasjutt — „Kassikese veski“ — on kirjutatud nii meisterlikult ja sellise sisemise soojusega, et ta kuulub Skalbe paremate tööde hulka. Siin on Skalbe sümbolid ehtsad ning usutavad, stiil nii tunde- ning pildirikas, et seda muinasjuttu võib lugeda kui muusikalist luulet.

Sama valu- ja puhastusteid käivad ka paljud teised Skalbe kangelased. Nad on alandlikud ja lepivad piskuga. Armastavad oma hingevalusid ja andestavad kõigile, kes neile valu valmistavad. Võitluseta, nurisemata alistuvad nad oma saatusele.

Näib, nagu ei mõtlekski need kangelased, vaid ainult tunnevad. Mõistust pole neil kas sugugi olnud või see on emantsipeerunud. Nüüd on neil vaid süda. Ja südamega tajuvadki nad elu ja kogu maailma. Sest kuidas teisiti seletada kuninga ahjukütja eneseohverdust, kes ei oska midagi muud kui õhata ja endamisi naeratada, aga „kes oma hinge oleks niiviisi välja puhunud, kui ta sellega oleks võinud päästa kuninganna elu“. See eneseohverdus ei toimu armastusest, vaid alandlikkusest. See on enda iseseisva olemasolu eitamine. Paistab, nagu toimiksid siin Skalbe muinasjuttude tegelased alateadlikult, lastes end juhtida teatavast südame-eetikast. Nad ei tunne pattu ega neid sügavaid kahtlusi, mis närivad tänapäeva inimese hinge. Neil on vaid hea ja kuri, valge ja must. Ent nad ei tunne punast patuvärvi. Nad ei tunne kõikehävitavat ja -hukutavat viha, nad vaid nukrutsevad ja resigneeruvad maailmast ja elust, andestades ja õigustades kõike.

Aga mitte üksnes valude pärast ei armasta K. Skalbe neid, kes kannatlikud ja oskavad oodata, kuni tõttamata jõuab pärale nende õnn, kes tolmunud jalgadega tallab vaeste inimeste ukسلävesid, jagades oma väikesi ande (Saunamees Ants). Ei. Ta armastab neid nende unelmate pärast. Neil, kes elavad rikkuses ja külluses, on süda nagu roostetunud, sest nad ei tunne kõrgemaid püüdeid, nende ideaal on väike igapäevane küllus ning rahu. Ent neil, kes elavad raasukesist, käib keegi nägematult kaasas ja sosistab kõrvu ilusamaid muinasjutte. . .

Erilist kohta ses kogus omab muinasjutt „Timuka tütar“ oma sügava tragismi ja müstiliste elamustega. Siin väljendub sümboolselt sügavaim hingetraagika. Timuka tütrele on üks sõna, mida ta ei suuda ega tohi lausuda, sest ta on punasejuukseline timuka tütar. Seda sõna pole suutnud lausuda ka tema isa — timukas. See sõna on — armastus. See sõna on püha, aga timuka töö on patutöö. Ta tahab lausuda seda sõna oma tütrekesele, kuid see jääb tal kurku kinni. Timukas sureb, oma meeleheite pärandab ta aga tütrele. Tütar peab elus korda saatma seda, mida timukas ei suutnud. Ja timuka tüdrikat piinavad isa patud. „Mulle tundub, nagu oleksin ma elanud pimedas koopas. Nüüd aga tahan ma näha päevavalgust ja rääkida“ (lk. 141). Ta tahab ohverdada end süütu noormehe asemel. Surra ja surres tunda tõelist elu. Ta tahab lunastada oma elu surma läbi. „Siis luba, et minu päralt oleks elu; üks ainus silmapilk olgu minu päralt elu. Lase mind hetkekski enne surma näha elu lainetamas inimeste peade taga nagu rohelist merd. Lase mind näha teda koitmas nagu rohelist hommikut... Viidagu mind, ma tahan tõusta võlla ja ütelda ainsa sõna. See sõna on armastus“ (lk. 141).

Vist küll üheski Skalbe töös pole hingetraagika väljendunud nii reljeefselt kui „Timuka tütres“. Ka stiil on siin esteetiline, väljendus plastiline.

Nii sisult kui meeleolult sarnaneb „Timuka tütreaga“ „Tuhkatriinu“. Tuhkatriinugi elu on hämar, päikesepaistetu. Ainult pärast surma tajub ta päikesesoojust. Ööpimeduses kõneleb ta surnud õite hingedega. Ta on raputanud endast maapealse põrmu ja soendub igaviku päikese all. Aga oma õndsuses ei unusta ta hingesid, kes otsivad igavest suve. Ta palvetab nende eest, sest ta ise on tundnud otsimise ahastust. Sellepärast ei unusta ta neid hingi, kes vaevlevad ja otsivad maapealses pimeduses igaviku valgust — kõrgemaid tõekspidamisi. See on alandlik hing, kes jääb selliseks ka õnnes. Kalkus ja kurjus ei mahu ta südamesse, sest ta on pühitsetud sügavamas maapealses valus ja ta hing on nüüd kristalliseerunud.

„Hiiglas“ on sümboliseeritud looduse ürgjõud. Reljeefselt kerib esile hiiglane naiivne hing, kui ta puutub kokku inimesmõistusega. Ehkki hiiglane vaatab inimestele kui sipelgatele, ometi ei tunne ta end maailmas õnnelikuna ja soovib tagasi oma maaraskust. Ta on õnnelik vaid siis, kui mägi lasub ta õlgadel. „Ja tal oli nii hea, et kartis hingata, et ei nihkuks linnukeste munad pesas ega ehmuks armastajad, kes istusid ülal kähara puu all. Hiiglane pidas hinge kinni, ja nagu õrn laine sirises ta rinnas õnn. Temal lasus kogu mäe kaal“ (lk. 57). Ilma oma koormata tunneb ta end õnnetuna, ilma kohustusest — ülearusena.

Nagu juba alul tähendatud, on K. Skalbe sügavalt mõistnud läti rahvamuinasjuttude vaimu. Ta on mõistnud ning tabanud läti hinge omapärase, rahvusliku värvingu ja on loonud sellest kauneid, esteetiliselt tasakaalustatud taidetöid. Muidugi on ta rahvamuinasjutud oma kunstnikuhinges ümber sulatanud ja muutnud kunstiliselt väärtuslikumaks.

K. Skalbe tööd pole kirjutatud ainult kitsale, valitud lugejaskonnale. Neid võib lugeda ning mõista nii haritud kui harimatu lugeja. Ja mõlemaile on need võrdsest armsad ja lähedased. Sest Skalbe on tulnud rahva keskest ja tema looming on tõeline rahvaluule. Selles peitubki tema tööde võluvus.

K. Skalbe „Põhjaneitsit“ võib soovitada igapähele, eriti aga meie noorsoole, kui läti noorsoo armastatuima kirjaniku toodangu paremiku.

Mis puutub tõlkesse, siis on see sooritatud suure hoole ja korralikkusega. Esinevad vaid üksikud ebatäpsused. Nii loeme lk. 94: „Kas andsid kodakondsedki rahu sellisele südamele?“ (Vai galma laudis tādai sirdij deva valū?). Siin on tõlgitud galma laudis ebatäpsalt. Peaks olema: Kas andsid hoovkondla sedki rahu sellisele südamele?

Lk. 159: Nad läksid ehale, heitsid suurde leivaahju laiad punased lõmmud“ (Vini gāja vakarēt, meta plata maizes krāsni sārtas priežu škilas) pro: Nad läksid õhtule, heitsid laia leivaahju punakad lõmmud.

Lk. 159: „Poisid keerutasid kõisi ja veeretasiid keelt“ (Puiši vija strikus un vija valodas) pro: Poisid keerutasid kõisi ja veeretasiid jutulõnga (või: vestsid juttu). Sest sõna „valoda“ esineb läti keeles kahes tähenduses: „keel“ (latviešu valoda) ja „jutt“ (par viņu iet sliktas valodas). Käesoleval juhul esineb see sõna ilmsesti viimases tähenduses. Ka on keelend „veeretasiid keelt“ ebasobiv.

Lk. 97: „Oo, mu kuningas, ma pole temast halva pärast rääkinud“ (Ei, kēnin, es nepieminu launa) pro: Oo, kuningas, ma ei tuletale meelde kurja (või: ma ei pea meeles paha). Selle lause eestistis on liiga vaba, mispärast ta on omandanud teissuguse mõttevarjundi.

Lk. 95: „... mis polnud jätnud selliseidki märke, kui jätavad lained kalda liivasse, kus järgmised vood kustutavad eelmiste jälgi“ (... kuri rebij atstājuši vairāk zīmes, kā vilni smiltis, kas nodzēš viens otra pēdas) pro: ... mis polnud jätnud enam märke, kui lained liivasse, mis kustutavad üksteise jälgi. Selle lause eestistises on mõte küll säilinud, kuid on tõlgitud vabalt ja tõkelause on laiendatum algteksti omast, mis heas stiilis poleks soovitav.

Mõnes kohas aga on lause liiga kokku surutud, omandades seetõttu algtekstist koguni erineva mõtte; näit. lk. 145: „Ta taipas üksnes, nagu läheks ta kuhugi“ (Viņš tik saprata, ka meitenes nav mājās, ka viņa kaut kur aizgājuse) pro: Ta mõistis üksnes, et tütarlast pole kodus, et ta on kuhugi läinud.

Lk. 93: „... üle terve kuningalossi lasus haiglaselt kurbus“ (pār visu ķenina namu, kā slimība, guleja sēras) pro: üle terve kuningalossi lasus haigusena (või: nagu haigus) kurbus.

Lk. 84: „Mine püüa siis hiiri, kui sul pole kindaid ega sukki“ (Ej nu pelot tādā laikā, kad tev nav ne cimdu, ne zeku!) pro: Mine püüa hiiri sellise ilmaga (võiks mõista ka: seesugusel ajal), kui sul pole kindaid ega sukki!

Lk. 147: „... istus haua äärde päikeses kuumunud pingile“ (... sēdēja uz saulē nobālūša kapa sola) pro: istus haua äärde päikeses pleekunud pingile.

Lk. 148: „Sellest ööst saadik kadus poiss ja keegi ei ole teda sees paigas enam näinud“ (No tās nakts puisis nozuda, un ne-

viens vina vairs tāi vidū nav redzejis) pro: Sellest ööst saadik kadus põiss, ja keegi ei ole teda selles ümbruskonnas enam näinud.

Lk. 95: „Ei, see oli talle kui sisse vajunud kalmuküngas, kuhu olid maetud kurvad saatused“ (Ta bij nosūnojis kapu kalns, kur bij aprakti skumji likteni) pro: See oli sammaldunud kalmistu, kuhu olid maetud kurvad saatused.

Lk. 86: „... nende väädid värisesid lakkamata veskikivide mürinast“ (vinu sfīgas mūžigi drebeja no dzirņu rūkšanas) pro: nende väädid värisesid lakkamatult (täpsamalt: igavesti) veskikivide mürinast.

Lk. 157: „Lehed ja rohud, lilled ja humalad oskasid kaisutada ja sülelda õrnemalt kui inimeste südamed“ (Lapas un zāles, pukes un apini prata vīties un glausties maigāk, kā cilveku sirdis) pro: Lehed ja rohud, lilled ja humalad oskasid põimuda ja ligistuda õrnemalt kui inimeste südamed.

Lk. 157: „Ta oli valitseja oma sulaste töö ja une üle“ (Vinš bij kungs par gājeju darbu un miegu) pro: Ta oli isand sulaste töö ja une üle.

Lk. 156. on enne *** jäänud tõlkimata (nähtavasti kogemata) järgmine lõik: „Es škiru lapu pēc lapas un pirms es zaudeju cerību, es vēl uzeju veco, mīlo pasaku par zelta ābeli.“

Lk. 105: „Ja kui ta lahkus, sirutas (pro: sirutus) hulk käsi talle järele.

Sõna „aiziet“ tõlgib hr. Pukits paaril puhul „lähtub“, mis pole õige. Täppis ning mõtteliselt õige tõlge oleks „läheb ära“ ehk „lahkub“. Näit. lk. 84: „Aa, vanaperemees pragab jälle,“ lausub kõuts silmates Pakast, kes lähtub (pro: lahkub), heites vihast pilku tagasi, kirves õlal.“ Või lk. 147: „Nad tulevad sisse, istuvad ukse kõrvale poolpimedasse nurka, veedavad seal terve pika õhtu, ei lausu kahte-kolme sõnagi ja lähtuvad (pro: lahkuvad) alles siis, kui kõik juba valmistuvad magama minema.“

Kuid sellised ebatäpsused ja eksimused on üksikjuhud ega irriteeri palju lugejat.

Mis puutub stiilisse, siis on hr. Pukits, esinedes pikemat aega K. Skalbe tõlkijana, süvenenud selle kirjaniku väljendusvahendite võlusse ja tõlkinud selle eesti keelde tunnustatavalt hästi. Üks K. Skalbe stiili omapärasusist on rohke, kuid teadlik diminutiivide tarvitamine, millele on K. Skalbe stiiliuurijad pühendanud erilist tähelepanu. Diminutiivid annavad teose stiilile erilise intsiimse varjundi. Tõlkija on seda stiili-omapära ka eesti keelde üle kandnud. Kuid mitte kõikjal. Nii on algtekstis „Kassikese veski“ (Kakiša dzirnavas), mitte „Kassi veski“. Juba ses pealkirjas on teatav helluse, õrnuse varjund. Ja terve selle muinasjutu meeoleuga sobiksid diminutiivid. Eriti oleks pidanud neid säilitama dialoogis. Nii siis: „Sul on õigus, kassike (mitte: kass),“ lausus kuningas mõtlikult (lk. 97).

K. Aben.

Koidula kirjad omakseile 1873—1886. Tõlkinud ja toimetanud Edith Rosenthal-Lipp. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus. Hind 6 krooni 50 s.

Kiri on isikulisem ja intiimsem väljendis kirjutatud sõna alal ja sellisena kuulub talle kahtlematult tähtis koht üldises kirjandusloos, kuigi viimane on pühendanud seni võrdlemisi liigagi vähe tähelepanu sellele kirjanduslikule vormile. Osalt on see muidugi tingitud asjaolust, et kirjavahetuse-kirjandus pole ühelgi kultuurrahal kuigi ulatuseline ja ilmunudki teostes on jäänud püsima väga suured ja olulised tühikud, mis on sageli moodustanud teatud kirjavahetuse intiimsema ning ühtlasi iseloomulisema külje. Ja kaks viimati nimetatud põhjust ongi enamasti kaasa aidanud selleks, et kirjasaja on hävitanud intiimsemad kirjad, et võtta järeletulevailt põlvilt nendega tutvumise võimalus. Ei leidu vist küll ainustki kirjavahetust, mis oleks säilinud täies ulatuses. Puuduvad vahetlülid aga muudavad sageli avaldatudki kirjade sisulise külje seletamise raskeks.

Kui naistel on mingis kirjanduslikus liigis kindel kunstiline ülekaal, siis kahtlemata just kirjavahetuse-kirjanduses. Tuletagem meelde vaid selliseid kirjade kirjutamise suurmeisterid, nagu olid Rahel Varnhagen ja Bettine Brentano (abielus: von Arnim), kes pole pärandanud järeletulevatele põlvedele muud kui oma kirjavahetuse ja on suutnud siiski oma kirjades väljendatud naiseliku šarmiga pidevalt siduda kolm nii üksteisest erinevat sugupõlve, hoolimata nende generatsioonide vastandlikest arusaamisist ja mõistest, kolm sugupõlve, kes seisid teravas vastasrindluses ning vaenus üksteisega, nagu olid seda saksa kirjanduses klassika, romantika ja noorsaksa aja järk. Läbi kolme sugupõlve on ulatunud kahe nimetatud naise kirjades väljendatud pinev vaimsus, leides hindamist ja lugupidamist kõigi kolme eritunnetest ning -mõistetest kantud ajajärgu loominguliste suurmeisterite juures, ja seda samal ajal, kui järeletulijad kõigil muudel aladel ei tunnustanud oma eelkäijate tööd ning tegevust. Ja tänapäevalgi imetleme Rahel Varnhageni ja Bettine von Arnimi kirjade kirjutamise kaunist kunsti.

Kahtlemata kerkivad igas kirjanduslikumas lugejas Koidula kirjavahetuslikkude teoste lugemisel tahtmatult meelde kahe eelnimetatud naise nimed, ja seda täie õigusega: Koidula kirjavahetus kuulub kõrvutamisele kahe nimetatud suurima kirjameistrinna omadega. Kui Kreutzwald'i puhul on meie arvustus võinud juba väita, et kui ka kogu tema kirjanduslik toodang osutuks tõkeliseks, siiski jääks tema kirjanduslik nimi auväärseks püsima ainuüksi tema kirjavahetuse pärast Koidulaga, kui palju suurema õigusega ei võiks me siis öelda seda Koidula märksa ulatuslikuma kirjavahetuse puhul?

Näib, et meiegi kirjanduslikule romantika-ajajärgule on sama iseloomulikuks jooneks suur vajadus väljendada oma mõtteid ja meeolusid just erakirjades, ja kui meie varasemast kirjandusest on mingi kirjanduslik liik üldse täiel määral võrreldav teiste kultuurrahvaste vastavate liikidega, siis ainuüksi meie romantikute kirjavahetuslik toodang, viimasest esimeses järjekorras Koidula ja siis Kreutzwaldi kirjad. Kirjavahetuslik suur rõõm ja vajadus ning sellega käsikäes käiv oskus väljendada just kirjades oma tundeid paremini ja tabavalt — see on omane meiegi romantikuile, nagu see on iseloomustav kõigi teistegi rahvaste kunstide romantilistele ajajärgudele ning inimestele. Kuigi see meie romantika väärtuslikum osa on kirjutatud — saksa keeles!

Kõnealune teos „Koidula kirjad omakseile“ ületab küll oma ulatuselt „Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetuse“ kaks annet, sest esimene sisaldab üksi Koidula kirju omakseile, vastandina viimasele, mis moodustab Koidula-Kreutzwaldi kirjavahetusliku dueti, kuid sisuliselt ja kunstiliselt jääb siiski esikoht Koidula neile kirjadele, mis ilmusid 1910. ja 1911. a. „Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetuse“ kahe köites. Isegi „Koidula ja Almbergi kirjavahetuse“ lühike soneiline vahepala sisaldab — võrreldes Kreutzwald-Koidula kirjadega — vahest ehk rohkem iseloomulisi jooni Koidula’ast, kui leiame neid Koidula kirjadest omakseile. Ometi on see, mis jääb vajakaks kirjade kirjutajanna enese suhtes, rikkalikult tasutud teiste ning mitte vähem väärtuslike andmetega, mida me leiame kõnealuselt kogust otsemalt ja kaudselt tollaegsete kultuuroolude kui ka Koidula enese kohta. Muidugi oleks üldpilt saanud täielikum ja selgem, kui käesolev kirjavahetus poleks toonud mitte üksi Koidula kirju, vaid meie sealt oleksime leidnud ka need tema omaste kirjad, millele Koidula omad on olnud kas vastuseks või ka überpöördukt. Aga teisest küljest oleks omaste kirjade oletatav liigliha paisutanud teose liigagi mahukaks, ja sellepärast lepime meeleldi ka pakutavaga.

Käesolev kirjade-kogu purustab kõige pealt selle muinasjutu, mille algataja kindlaksmääramine võiks ehk raskusi tekitada, ja nimelt: et Koidula abielu oli äärmiselt õnnetu, sest et selles abielus olnud naine kõige ideaalse ning ideelise kehastus ja mees, dr. Ed. Michelson, jämedakoeline filister, kellel puudunud kõik vaimsed huvid. Kuigi dr. Michelsoni iseloomustuse vastu on raske vaielda — vähemalt seni olemasolevate andmete põhjal —, siiski ei leidu käesolevas kirjade-kogus ka mingisuguseid andmeid selle kohta, et Koidula abielu dr. Michelsoniga oleks olnud eriliselt õnnetu, sest ilmunud kirjadest leiame vaid ühes vastuolude märkimist. Legendi Koidula õnnetust abielust on suureks kasvatanud Aino Kalda „Tähelelend“, mis on käsitelnud Koidula elulugu pea romaanina ning heroiliselt, kaldudes paljuskü kõrvale tõsiasjalisest olukorrast, mis on ju arusaadavgi, sest oleks ometi raske oletada, et Aino Kaldale olid nimetatud raamatu kirjutamisel kättesaadavad kõik Koidula kirjad, ja üks ole kirjanduslik-elulooline müüt olnud alati kaunim ning sellisena veetlevam kui harilikud tõsiasjad, nii mujal kui ka meil!

Sellest Koidula abielulise õnnetuse legendist lahkumine ei tohiks meile aga erilist tuska valmistada, veel vähem võib kahtlusi äratada selle müüdi kokkuvarisemine, eriti kui meele peame, et meie kirjandusliku romantika esimene ajajärk oli kahe erineva palgega: väliselt rahvuslik ning eestimeelne, samal ajal sisult ja perekondlikult saksakeelne ning -meelne. Miks ei võinud siis ka Koidula abielus olla õnnelik väikeste vaimsete huvidega mehega? Seda näeme kõikjal tänapäevalgi, ja veelgi võimalikum oli see tol ajal, mil Koidulale väärse haridusega abikaasa leidmine oli eesti intelligentsi vähesuse tõttu enam kui raskendatud ja Almberg’i aadressil Soomegi läkitatud kirjalikud armulood ei leidnud lahe teisel kaldal vajalist vastukõla, nagu teame seda „Koidula ja Almbergi kirjavahetusest“.

Ei ole huvituseta märkida Koidula suhtumist, tema kirjavahetuse andmetel, ilukirjandusliku vormi ning sisu küsimusse ja selle kõrval imetella meie tollaegse kirjandusliku arengu suunas õige seisukoha võtmist. Need mõlemad on leidnud väljendust Koidula kirjas, mis läkitatud Jannsen’ite perekonna teisele kirjanduslikumale võsule, Harry Jannsenile Kroonlinnast 17. aprillil 1873. a. Lähtudes nimetatud kirjas sellest õigest seisukohast, „et kiitus noorte peale

ikka kahjulikult mõjub“, ongi Koidula küllalt nõudlik oma venna suhtes, kes on läkitanud talle nähtavasti mingi oma luuletise ja palub õelt selle kohta otsust. Selle väljendusest huvitavad meid eeskätt järgmised põhimõttelisemad avaldised: „Nüüd aga lase omale ka ütelda, vennakene, et kenade luulemõtete kordaläinud liitumisest ei ole veel küllalt meie rikutud ja hellitatud publikumile, kes nii ülirikas on vaimukast lüürikast. Üks sügav juhtmõte peab läbi ulatuma kõigest, mille avaldus peab laskma end võimalikult kokkusurutud vormi valada, ilma vormi silumiskülge kahjustamata.“

Tol varasel ajal selline õige seisukoha-võtt vormi ja sisu küsimuses on igatahes tähelepanev, nagu on seda ka sama kirja teises kohas väljendatud mõte: „Igatahes ei saa salata, et tubli töö d tarvis läheks sisule tarviliku vormi loomiseks, sest need ajad, kus mina töötasin ja kus veel mingit maksvat vormi ei olnud, on nüüd möödunud.“

Kas ei tuleks see Koidula ütlus kirjutada tänapäevalgi meie kirjanduslikkude Harryde ja Harrykeste mälestusalbumite esimesele leheküljele, et neid vähegi harjutada „tubli töö“ mõttega, mis ilukirjanduslikus loomingus näikse olevikus olevat nihkunud meist kaugemale, kui see oli veel paarkümmend aastat tagasi?

Kuupäevata kirjas isale (V kiri kogus) ütleb Koidula, et „kodu maal maksab prohvet ainult niipalju, kuivõrt ta õige suure ning selge ajalehe-kuulutuse eest suudab maksa“, kui küsimusse tuleb „Saaremaa onupoja“ ja „Säärase mulgi“ kuulutamine „Postimehes“. Tänapäeval pole meil keegi pikemalt käsitelnud arvustuse ja ajalehtede kuulutusekülje vahekordi, aga ometi pole see kellelegi saladus, et sealgi on tekkinud mõnesugused soovimatud vahekorrad, millest aga kasulikum ja vahest ka viisakam on vaikida.

Kirjas vend Harryle 2. oktoobrist 1874 ütleb Koidula: „Eesti patriootilistest poliitikapüüetest ei pea ma enam ammugi palju lugu, kuid näen ühtlasi suure kurbusega kirjanduslikke püüdeid tagasi vajuvat täitsa ülearusesse tagasihoidlikkusse oma enesest lugupidamatuse tõttu, mida võib ära tunda juba nende loojate vastu kasvavat nõudlikkuserohkusest!“

Kahjuks tekib õige pea mingi perekondlik lahkeli Koidula ja ta venna Harry vahele ja selle tagajärjel on nende kirjavahetus õige piiratud ning ühes seega nihkuvad kirjanduslikud küsimused Koidula kirjades rohkem tagaplaanile, kuna aga teiste omaste kirjanduslikud huvid on märksa väiksemad, kui olid seda Harry omad, ja esirinda nihkuvad Koidula kirjades perekondlikud huvid. Siiski kohtame kirjades omakseile üht ja teist kirjandust-riivavat üldlaadilist märkust, nagu näiteks Koidula kirjas õele märtsikuus 1875 (XIII kiri kogus): „Hurt ei ole sugugi asjatundlik arvustaja — ühelt poolt. Teiselt poolt on talle iga laite avalik arvustus tema kaitstud või esindatud asjus ülepea jätk ja vastik. Selles on tal meie isaga natuke sarnasust. Mõlemad — eks ole? — tahavad, et ainult asjatundlik, vastav erapooletu arvustus asjale kasu võib tuua ja teda välise hukkamõistmisest päästa.“

Koidula iseseisvast suhtumisest sellisesse küsimusse, nagu oli seda meie esimese põlve kõrgema hariduse ihkajail usuteaduse õppimise eelistamine, annab õilsa tunnistuse järgmine koht eespool-nimetatud kirjast, milles on juttu Rudolf Kalda soovist, astuda ülikooli teoloogiat õppima: „Jällegi üks usuteadlane rohkem — kas peame valitsevais oludes selle üle rõõmustuma või kurvastuma? Rahva huvides oleksin mina meelega esimese poolt; kui ma aga näen ja kuu-

len, kui vihaseks isegi need ainsamad, nagu Hurt ja Eisenschmidt, vabameelsete Saksa riigimääruste kohta oma arvamisi avaldavad, kuidas nad Bismarck'is Kristuse salgajat näevad, ja et ma veel üh-tegi kirikuõpetajat ei ole kuulnud seda noort vaimuvalgustust ja usulist iseseisvust õiglaselt ja eelarvamiseta arvustavat, siis võin ma üldkasu suhtes selles ühes usuteadlases rohkem ainult vaimu a h e l a juurdekasvu näha. Vahetevahel on küll üksikasjal kasu kohusetruust õpetajast; üldsus kaotab alati usuteadlaste juurdekasvu läbi, sest et kõige õiglasem „hingekarjane“ ka kõige kangem ortodoks peab olema. Selles mõttes on mulle Harry teaduse-ala valik päris hingerõhuks.¹⁾ Noorele vaimule määratakse piirid, mida ta oma südames iialgi ei saa kinni pidada, ja see sunnib teda järjekindlalt silmakirja-teenriks saama, sest et tal rumaluseks andi ei ole.“ Kui me mõtleme, et seda kõneleb kõster Jannsen'i tütar, kelle isa ajaleht oli kogu tolaaegse kirikluse kantsiks, siis alles selgub meile, kui kriitiliselt ning tabavalt oskas suhtuda Koidula pastorite küsimusse, nii et Koidula seisukoht on maksev ka veel tänapäeval ja tulevikuski. Kui me need erakirjas avaldatud mõtted kõrvutame nende seisukohtadega, mida tol ajal lausa avaldati, näiteks ajakir-janduse veergudel, siis küünime nägema, et silmakirja-teenrilisus ulatus tol ajal juba mujalegi kui üksikute inimeste eraellu.

Muidu aga on Koidula õigegei mõõdukas tagurlane oma politi-listelt pooldamistelt, niipalju kui üldse arvesse tulevad naiskirjaniku poliitilised huvid, pealegi tolaaegsel Venemaal. Ta on koguni anti-semiit, kes usub, et juudi rahvas olevatki põhjustanud kaasaegse pealiskaudsuse, kasvava materialismi ja sotsialismi. Kirjas oma õele 18. jaanuarist 1877 kirjutab Koidula Breslaust: „Viimasel ajal on valimisvõitlused siin kõik ärevile ajanud ja minu arvates muidu üsna tublidelt, kuid väga hooplevailt edumeelseilt rohkesti pinda ära võtnud. On üsna kentsakas näha, kui londis kõrvadega nad nüüd ringi käivad; aja tunnismärgiks on ka see, kuidas sotsiaaldemo-kraadid, kes koguni teravalt peale tungivad (ühendus, mille esimene põhilause kõlab: omandus on vargus), ülekaalu võidavad säärases soliidises ärilinnas, nagu on Breslau, teine suur linn Saksa riigis.“

Viinis elab Koidula 1878. a. esimesel poolel majanduslikult väga piiratud olukorras, olles pealegi raskejalguse viimastes kuudes. Osalt ongi vist eelmisega seletatav, et kirjade senine naljatlev toon muutub järsult resigneerunuks. Koidula kurbi meeleolusid läbivad mineviku lüürilised mälestused ja Viinist läkitatud kirjadest leiame ka luuletsitaate, kuna varemad tsitaadid olid enamasti kaasaegsest saksa proosast. Tsitaatide puhul peame üldiselt märkima, et Koidula armastab tuua võrdlemisi palju tsitaate ja teeb seda alati nähtavasti oma mälu järele, millega ongi vist seletatavad need rohked ebatäp-sused, mida leiame väga paljudes meie luuletajanna tsiteeringuis, kui mitte seletada seda nähist naistele üldse omase ebatäpsusega.

Koidula kirjas 20. veebruarist 1878 Viinist oma vennale Harryle leiame: „Sest minule on laul ja luule küll juba möödunud, kuigi sarnanen muinasjutu neitsiga:

„Unustust ei iial leia,
kes kord ilulättest jõi...“

¹⁾ Harry Jannsen õppis alul usuteadust ja siirdus hiljemini keeleteadusele — võib-olla oma õe, Koidula mõjul. B. L.

Tempi passati! Mu lapsed on nüüd mu kõik, peale mu mehe; õieti on see vastutamata, et mul jääb nende kõrval veel millelegi muule ruumi, eks ole? Mis sa teed, sellest, mis päritud ja mida rohkesti harjutatud, ei saa lahti, olgu küll, et sügavasti hinge lõikab —

„Ilus oled, emapind, enne nagu praegu,
Kus ma, väike künnilind, laulsin oma aegu!
Tarretanud laulud suus elukülma kätte —
Tagasi ei lainetus ial pööra lätte!“

Nagu seda teisti lootagi ei või, on ka Koidula enesekindla-vaimu-inimesena julge väljendama: „Ainult vähemik suudab mõtelda ja seepärast juhtub, et terroriseeritakse küll „Postimeest“ ja meie nime, aga autuks neid teha ei saada. Käesoleval silmapilgul on peaaegu kõik need teha ja kannatada“¹⁾ (kiri dr. Heinrich Rosenthal'ile 16. aprillist 1879). Kui aga Koidula samas kirjas otsib „Sakala“ vastu abi sellest, et tõlkida selle lehe „sotsiaalseid lauseid“, mis käivad J. V. Jannseni kohta, saksa keelde, et siis edasi toimetada need tõlked Vene valveorganitele, siis ei saa me sellisesse teguviisi tänapäeval muidugi enam heakskiitvalt suhtuda, kuid arusaadavaks muutub säherdusegi sammu kavatsus, kui meelde tuleb Koidula perekondlikkuse ühtekuuluvuse kõvasti arenenud tundeid. Õnneks Koidula nimele, jääb see kavatsus aga teostamata, sest „Sakala“ suletakse kaheksaks kuuks juba 28. aprillil 1879, see on, enne kui Koidula saab asuda inkrimineerivate kirjutiste tõlkimisele, nagu luuletajanna ise teatab oma õele kirjas 2. maist 1879, tundes selles tõsist kahjurõõmu „Sakala“ sulgemise puhul ja jagades selle sammu eest kiitust — Vene siseministrile!

Kirjad on tavaliselt nende kirjutaja meeleolude kõige otsesemad väljendajad ja asjata oleks hakata otsima neilt täpsamat järjekindlust ning ühtlust. Ei tule seda otsida ka Koidula kirjadest, ja seepärast on täiesti arusaadav, kui leiame neist rohkesti vastukäivaid kohti. Kui Koidula oma kirjas õele 20. juunist 1879 kurdab: „Meie Eestimaa läheb hukka oma poegade kaudu või ainult oma poegade kiuste?“ ja noomib: „tõsise tööga peab tagajärgi saavutatama ning et hoone ehitamist ei tohi alustada katusest!“, siis rõkkab aasta hiljemini, juunikuul 1880. a., Tartust õele kirjutatud kiri sellisest optimismist, nagu me seda tunneme vaid Koidula mõnest isamaa-laulust: „Me elame toredal ajal ja peame selle vääriliseks saama; me ei tohi kitsid olla oma olemuse paremustega, sest et meile nii palju on antud, me nii palju anname ja tohime olla. Kui kaunis ja kui kerge ja armas on olla hea inimene nii paljude heade inimeste hulgas! Igatahes tulevad küll ajad, kus tuleb teha proov, kas ülesanne oli ka õige; kuid jõudu ja teadmusi selle proovi jaoks pakuvad meile säärased õnneajad! Elagu Eestimaa!“

Kui üldiselt valitseb Koidula kirjavihetuses omastega rõõmus ja naljatlev toon, eriti selle alguses, siis näeme, et see aastatega kordkorralt muutub pessimistlikumaks. On ju nende kirjutajat muljumus vägagi paljud mured. Eeskätt on need enamasti rahalised, mille üle leiame alatasa kurtmisi väga paljudes kirjadest, kuigi dr. Michelson'i sissetulekud ei ole Koidula kirjadest leiduvail andmeil just väikesed, nii et tahtmatult kerkib üles oletus Koidula ebapraktilisusest, mis on ju nii loomulik luuletaja kohta. Aga see oletus võib väga kergesti ka ekslik olla. Ent lahtise käega inimene oli Koidula vist siiski, kui

1) Minu sõrendused. B. L.

arvesse võtame luuletajanna kirjades leiduvaid abipakkumisi oma sugulastele.

Kroonlinnast 28. märtsil 1885 vanematele ja õele-vendadele läkitatud kirjas kurdab juba haiglane Koidula: „Wiedemann ei võtnud mind jällegi mitte vastu, s. o. mind saatsid teenijad ükselt tagasi; tema ise ei tea sellest küll midagi, sest et ta Hurtide pool kaevanud, ma ei tulevat tema poole. Mina ei ole neile kunagi midagi teinud; mis peaks neil minu vastu olema? Mina olen aga sarnastest kogemustest nii rikas, et see mind suuremat enam rahutuks ei tee. Mul on ainult kahju armsast vanakesest, kes sel talvel kaotas oma tööka vanema tütre ja parema käe. Ta olevat väga, väga võimetu ja mina ei saa teda, kes mulle 30 pika aasta jooksul aina lahkuse ning armastusega vastu tulnud, mitte enam näha, nagu ma ka enam näha ei saanud Kreutzwaldi ega Lönnotit ega oma austatud senaatorit — see on kurb, valus mõte. Need, kellega ma kokku kasvanud, lähivad oma teed ja teine, külm ning silmakirjaline tõug, kes oma aateid enam ei vali, vaid ajamaterialismi teeb enesele kuldvasikaks, märatab ringi ning austab jesuiitlikku juhtmõtet otstarbest, mis pühendab kõiki abinõusid!“

Mis puutub nüüd Koidula abielu õnnetuks kuulutamisse, siis on see nähtavasti rajatud olnud peamiselt luuletajanna kirjale 2. aprillist 1876, läkitatud mehele Tallinnast, kus Koidula oma õe pool külas viibis: „Omaette olen meie õnnetuseks seda pidanud, et meil viimase aasta jooksul on puudunud igasuguste vaimliste huvide ühisus ja igasugune objektiivsem mõttevahetus, mida meile esimesed talved teataval määral siiski võimaldasid. Selles on muidugi praksis osalt süüdi, kuid Sinagi vajaksid sama hästi värskendavat vaimu- ja hingeõhku Tartus või Riias jne., sest kõik, mis Sa minu kohta ütled ja väidad, sobib vähe muudetud kujul ka Sinu kohta: meie elu monotoonsus, ilma mingisuguse vahelduslootuseta, see puht vegeteerimine ainelise olemasolu sunnil teeb hulluks! Vaimlised lained ei käi ju ka siin liiga kõrgelt, aga neis on siiski liikumist; kõik ei seisa, nagu viimati meil kodus. Noh, armsam, lootkem, et tulevik meile rohkem haljust ja kirjuvärvilisi lilli koduella toob, ning kõige pealt püüdkem kumbki jõudu mööda selle soovi täitmise poole. Ega me veel nii puruvanad olegi, et meil igasugune elastsus jäädavalt kaotsi oleks läinud! Meie võlgname ju oma lapsele — rääkimata kohustustest teineteise vastu —, et me endis alal hoiaksime võimaliku nooruslikkuse. Vastasel korral peaks meid haarama küll häbitunne julguse ees, vanematekohustusi enda peale võtta!“

Tõsi, leidub peale selle veel mõni viide, mis laseks end ehk seletada abieluliste lahkkelide mõttes, kuid neile võib vastu seada rea kiitusi, mida Koidula avaldab kirjades omakseile oma mehe kohta. Kui uskuda nende otsekohesust, siis kaaluvad viimased igatahes kaugelt üles selle ainsa lahkkelidest kõneleva koha, mille tõin eespool täieliselt ja mille etteheited näikse olevat vastastikused. Küll on aga Koidula sattunud vastuollu Kroonlinna seltskonnaga, kelle hulka meie luuletajanna satub täiesti uue inimesena. Sellest seltskonnast kõneleb Koidula oma kirjades mitmel puhul vägagi halvaks-panevalt, kuigi ta ise näikse soovivat pääseda sinisuka nimest, millega oli Kroonlinna seltskond ristunud Koidula, ja samal ajal esineb kurtmisi, et tema uuel ümbrusel puuduvat vaimlised huvid, peale ühe või kahe perekonna.

Manades Kroonlinna seltskonda näikse aga ka Koidula ise kordkorralt ligemale laskunud olevat selle seltskonna tasemele, mis on ju

täitsa loomulikki. Selleks oletuseks puuduvad meil küll otsesemad andmed, kuid kaudse kinnituse selle kohta leiame Koidula kirjandusliku tegevuse ning töö kidunemises ja lakkamises, olgugi et viimast põhjustavad takistused peitusid ka Koidula perekondlikkudes oludes, nagu lapsed ja nende kasvatamine ning luuletajanna enese haigused. Ka ei või märkimata jätta asjaolu, et Koidula kirjades on võrdlemisi vähe kõnet kirjanduslikest küsimusist. Pikemalt on juttu vaid Ado Grenzstein'i palkamisest „Postimehe“ toimetajaks, millele on üksikasjaliselt pühendatud kogu kiri ja millest on juttu veel mitmes teiseski kirjas. Grenzsteini kui „Postimehe“ toimetajat mainib Koidula veel hiljemini, ja me peame tunnustama, et Koidula väljendab Grenzsteini iseloomustamisel tabav-õigelt oma seisukoha, mis on osutunud tänapäevalgi õigeaks hinnanguks kogu Grenzsteini suhtes.

Teistest ulatuslikumaist kirjanduslikest küsimusist, mis esinevad selles kirjavahetuses, oleks J. V. Jannseni kogutud teoste väljaandmise kõrval nimetada veel Koidula enda tööde kirjastamine; sel puhul peatub luuletajanna üksikasjaliselt just honoraritingimustel ja volitab oma venda Eugeni koos Harryga, kellega oli vahekord vahepeal juba vähemsõbralikuks muutunud, vastavat lepingut sõlmima. Need kohad Koidula kirjavahetusest omastega moodustavad aga juba omaette pikema eripeatüki, mis valgustavad toleaeegseid kirjandusliku töö tingimusi meie kirjastusturul, ja neil peatumine viiks meid juba välja käesoleva kirjutise raamidest.

Koidula kirjade vaimlise tiheduse tipu moodustavad need, mis on läkitatud omakseile luuletaja kaheaastaselt välismaa-reisult. Seda ajajärku võiks nimetada uueks vaimliseks ärkamiseks Koidula elus, ja see oleks kahtlemata olnud viljelev, kui sellele poleks hiljemini kodumaal järgnenud luuletajanna tervislik kokkuvarisemine.

Väärrib tähelepanu, et välismail seisavad Koidula huvide keskpunkti kujutavate kunstide muuseumid ja neis leiduvad kunstiteosed: neist kirjutab ta vanematele Tartu ja õele Tallinnasse pikemaid kirju, mis ta palub läkitada peale lugemist edasi teistele omakseile — lugemiseks, ja lubab isal kasustada neid tarbekorral „Postimehe“ veergudel reisukirjadena. Puudub võimalus selgitada, kas neist kirjadedest on ilmunud katkeid nimetatud ajalehes või mitte, jaataval korral oleksid need kindlasti esimesed kunstianelised reisukirjad eesti ajakirjanduse veergudel, kuigi kirjutatud — saksa keeles. Ent tõenäolisem on küll, et need reisukirjad jäid ajalehes kasustamata ja vist küll sel põhjusel, et tol ajal ei võinud sellisesisulised reisukirjad leida meie ajalehe lugejaskonnas vajalist kõlapinda. Samuti oleks huvitav võrrelda, kuivõrt on Koidula kunstikujutused algupärased ja kuivõrt pärinevad nad mõnest toleaeegsest muuseumikataloogist või -juhust. Aga teatud isikupärane suhtumine kujutava kunsti üksikuisse teoseisse läbib siiski Koidula Saksamaalt ja Austriast saadetud kirju, kuna andmeline külg peab loomulikult pärit olema mõnest kunsti-käsiraamatust.

Koidula kirjade enamikus on üldiselt riivatud vägagi paljusid igapäevase elu nähiseid ja küsimusi, mis ei ulatu kaugemale kitsast perekondlikust ringist. Oma rõhuvas enamuses jätavad nad nii-öelda asjalikkude kirjade mulje ega erine oma kunstiväärtusliku küljega tavaliste inimeste harilikkudest kirjadedest, peale mõne õnneliku erandi, mille hulka kuulub kõige pealt XXII kiri 5. augustist 1875 õele ja enamik välismailt kirjutatud kirjadedest.

Kahtlemata puuduvad selleski kirjavahetuse-kogus väga paljud Koidula kirjad omakseile, ja need on vist küll jäädavalt kaotsi läinud.

Kuina aastad 1875—1881 on esitatud keskmiselt à 16 kirjaga, leidub kirjavahetuse esimesest aastast (1873. a.) dateeritud kirju 5 ja järgmisest aastast 4. Aga veelgi vaesemad on Koidula viimased eluaastad, alates 1882—1886: 1882 — 1, 1883 — 0, 1884 — 1, 1885 — 3 ja 1886 — 5 kirja. Et siin peab puuduma rida kirju, on enam kui selge, ja vaevalt tuleb neid otsida trükkimata jäänute hulgast (toimetaja ning tõlkija tähendab oma „Lõppmärkmeis“: „Avaldamata jäi väike osa kirju, mis sisult kehvad või toovad tähtsusetu kordamisi“, ei lisa aga kahjuks juurde, mis aastatest olid väljajäetud kirjad).

Koidula eluloo ja loomingu tulevasele uurijale on käesolev kirjavahetus igatahes olulise tähtsusega lisandus, mille kasutamisel on suureks abiks ka lõpus leiduv register. Kuigi teos on meie arvustuses nagu kahe silma vahele jäänud, peaks ta leidma ometi suurima tarvitajaskonna, eeskätt meie keskkoolide ja ka kõigis rahvaraamatukogudes, kui meie ärkamisaja suurima kirjaniku elu ja tema ajastu tagaseina valgustamise materjalide väärrikaim kogu.

Bernhard Linde.

Aino Kallas: Kogutud teosed II: Valge laev. Soome keelest tõlkinud Fr. Tuglas. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1931. 222 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Aino Kalda kogutud teoste äsja ilmunud II anne sisaldab 13 lühemat jutustist ja 11 väikest visandit üldpealkirjaga „Saaremaa intermezzo“.

Kogus sisalduvad jutustised on reastatud neis kirjeldatavate sündmuste kronoloogilises järjekorras ja moodustavad omalaadilise konspekti meie kodumaa ajaloo. Arvestades jutukeste lühidust ja võrdlemisi väikest arvu ning nendes käsitletud sündmuste täielist sidumatust üksteisega, ei saa see konspekt loomulikult olla kuigi tihe. Sellegi pärast jääb raamatu esimesest osast mulje kui ühtlasest, terviklikust ja teravaid valguselaike heitvast ajaloolisest ülevaatest: iga üksik pilt ses jutukeste-reas on nii iseloomustav, et seetõttu koguteoski omandab tugevama ilmekuse ja jätab sügavama mulje, kui ehk jätaks muidu mõni sisemise ühtekuuluvuse poolest nõrgemalt seotud jutustiste sari.

Parimad teoses on esimesed kümmekond jutustist, — need moodustavadki tolle ajaloolise ühtekuuluvusega seotud tervikliku sarja; arvult viimased ei kuulu laadiilt enam sesse sarja, tunduvad siin peaaegu ülearustena ja ükskõiksetena, kuigi mõni neist üksikult võetult mõjub õige tugevasti ning paljuütlevalt, eriti ehk viimased kaks: „Võõras“ ja „Pimedus“.

Peatugem pikemalt meie maa ja rahva ajalugu käsitlevate jutustiste juures. Esimene neist: „Legend noorest Odelest ja pidalitõbisest“ ei puuduta otseselt meie rahva ajalugu, vaid üksnes maa oma neil kaugeil aegadel, mil me rahvas maavalitsejate silmis polnud muud kui „metsik ja hull hõim, kes nõus polnud hääga Püha Ristimise armu vastu võtma ja oma maid ning metsi käest andma“ ja keda seepärast „tapeti kui karja“, üles otsides ta peidupaigad sois ja laantes. Lühidalt riivates maa päriselanikkude süngest osa kirjeldab autor võõrsilt Maarjamaale toodud noore Odele, Tallinna raehärra abikaasa, hingelist ahistatust ja aheldatust sel külmal ning temale kalgil maal ja kodus, mis ei rahulda ta hinge ega meeli, kuigi see meile tundub nii väga idüllilisena keset õitsvat roosiaeda. Ainult

pisut üle kümne lehekülje pikk, annab jutustis ometi mõjusalt edasi nii sisemise rahuldamatuse ja kärsituse meeoleu kui ka välise idüllilisuse, mõlemaid jutustise lõpplauses ühte sulatades kaunis pildis ja mõttekujus Odele juustesse laskunud „kuldsest, meest joobunud melislast“, kes valmis torkama.

Teise jutustise — „Gerdruta Carponai“ — tegevuseajaks on põhjasõja-aegne suur katkuaasta ja põhitooniks välise sündmustiku suurejoonelisest kohutavusest hoolimata kõikevaldav ja haarav elurõõm, mis väljendub muu seas ka lopsakais ja mingit sooja hõõguvais loodusekirjeldistes. See on jutt katkuajal ühte Saaremaa soppi ainsatena ellu jäänud maarahva soost poisi ja saksa soost tüdruku teineteise leidmisest ja teineteisele andumisest olukorras, kus „maailm oli tühi“ ja „nad pidid seda elanikkudega täitma“, olles „kahekesi nagu esimesed inimesed“. See jutustis oma tugeva pingsusega ja napi jõuküllusega on Aino Kalda parimaid ja tunnustatud meistriteoseid.

Niisama kui järgminegi, hoopis teist laadi meeoleoluga paeluv „Lasnamäe valge laev“, lugu usulisse vaimustusse sattunud teo-orjast, kes masendavast ajalisest olukorrast väljapääsu ihaldades kõige vaimujõuga kiinduvad oma prohveti ja usuisa Maltsveti töotustesse ja Lasnamäel kannatlikult ootavad valget laeva, mis viiks nad piima ja mett jooksvale imemaale. Massipsühhoosi veenev kujutis, millesse iseärase lõimena põimub äkilisele sugestiivsele mõjule alistuva üksikolendi, Maie Meritsa, huvitav ja sündmustikku erilaadiliselt süvendav, rikastav ja elustav episood, mis teeb lõpupildi kahekordselt lohutamatuks.

Kitsama tähendusega, kuigi sügavasse haarav jutuke „Üks kõigi eest“ on vahepalaks ja üleminekuks kahe juba uuema aja masendavaimas sündmustekeerises toimuva episoodi — 1905. aasta mässuõhkkonnas ilmestuva kahe erisuguse mentaliteedi — kirjeldusele jutukestes „Vana Oru surm“ ja „Bernhard Riives“. Esimeses pimesi ustav, ennatsalgav kohusetruudus; teises ennastunustav, iseenesest kõrgemale kasvav iseteadlikkus ja kangelaslik eneseväärtusest lugupidamine: kummagi mentaliteedi kehastaja selgepiirdeliselt, usutavalt ja mällusööbivalt kehastatud; kumbki omaette kindlajooneline ja omapärane tüüp.

Järgmine jutuke, ühe naise elamusi ja hingelaadi kirjeldav „Üks armastuselugu“ ei lisanda senisele ainestikule õieti midagi kronoloogilises järjekorras, küll aga sisuliselt; see on meeoleult ja tunnetelaadilt mingi paarik koguteose esimesele ja teisele jutustisele, neid täiendades ja nendega koos mingi terviku moodustades. Meeleoluliselt tiheduselt raamatu kauneimaid ja lüüriliselt sügavuselt veetlevamaid palu. Sellele järgnev „Kogreitiik“ on kaudselt seotud suure maailmasõja ajaga, sisaldab aga oluliselt ainult ühe vananeva naise traagilise armastuseloo, meeoleult juba vähem kuuludes eelne nud jutustiste sarja, millega pole järgmised jutukesed — nagu eespool mainitud — enam sugugi seotud.

„Saaremaa intermezzo“ nime all ühendatud visandid annavad põgusate mälestiste kirjeldusi, meeoleupilte, lüürilisi eneseväljendusi viimisteldud stiilis, mõnikord väga huvitavate mõtteväljatustega. Niihästi need visandid kui kogu raamat on parimas mõttes naiselik, ilma et ta sisaldaks sageli ekslikult „naiselikkudeks“ nimetatud eba-voorusi, millest halvim on laialivalgud sõnaderohkus, väärtundelisus ning maitselabamus, — omadused, mis Aino Kaldal sootuks puuduvad.

M. Siilaots.

J. S. P a n i u s : **Kodus ja võõrsil.** Mälestisi revolutsiooni ajast. Joh. Semm'i raamatukaupluse kirjastus Võrus 1930. a. 120 lk. Hind 1 kr. 50 senti.

Kõige pealt olgu tähendatud, et see autori kulu ja kirjadega ilmunud raamat on paar-, kolmkümmend aastat oma ilmumisega hiljaks jäänud. Oma sisult, väljendusvormilt ja pateetikalt kuulub see ärkamisaja vähenõudliku kirjanduse hulka, kus iga vähegi kirjaoskaja, kellel soe süda kodumaa vastu, tundis enda olevat kohustatud rikastama rahva kehva kirjavara mõne sulesaavutisega. See-pärast ei saa käesolevat teost praeguste nõuete kohaselt üldse arvustada. See ei kuulu üldse kirjanduslikku valdkonda. Siiski leidub seal mõndagi märkimisväärset, mis võib pakkuda huvi praegusaegsele lugejale, mitte kirjanduslikust, vaid puht olustiku ja ajajärgu seisukohalt, mida teoses käsitletakse.

Need pole mingid pidevad mälestised harilikus mõttes, nagu neid meil senini on rohkesti kirjutatud, vaid üksikud elupildid autori elust, mida ta ise on pidanud niivõrt tähtsaks, et jutustada neid mitte ainult kitsale sõprade ringile, vaid laiematele hulkadele. Siin ongi mõningad ajajärku ja võimumehi iseloomustavad peatükid, nagu „Võõrad võimumehed“, kus iseloomustatakse veneaegseid Võru talurahvaasjade-komissare Ivan Vassiljevits Mielhard'i, parun Artur Kleist'i ja Sobolevski't, nende suhtumist ametkonda ja maa-rahvasse. Märkimisväärne on ka Põlva seltskonna iseloomustus ja ümbruskonna taluraha suhtumine vallakirjutajasse. Iseloomustav on ka pastor J. Ch. Schwartz'i suhtumine eestlastesse ning Soome professor Ojansuu kohtlemine. Need oleksid huvitavamad kohad raamatus.

Võõrsil (Kaunases) viibimine ja seal 1905. aasta revolutsiooni läbielamine ei ärata enam niivõrt üldist huvi, sest need on autori puht-isiklikud elamused ja seiklused, mis ei puuduta otseselt meie kodumaa sündmusi.

Raamatu motoks on Aino Kalda „Ants Raudjalast“: „Mis meist tuleb? Väetist Venemaa lõpmatulele põldudele.“ See märgib üldiselt ka raamatu marupatriootilise põhitooni, mis autoril aga liiga naiivselt kurtvaks on kujunenud. Üldse on autori väljendus liiga südamlik naiivne ja äärmiselt segane. Kompositsiooniliselt paiskab ta kõik segi. Eelmainitud piltide kõrval katsub ta anda ülevaate Leedu ärkamisest, leedu kirjandusest, Kaunases ja selle ümbrusest, püüab piiritella lätlaste, leedulaste, venelaste, sakslaste ja eestlaste üldisi iseloomujooni ja rahvuslikke erinevusi. Nendeks suurteks ülesanneteks ei küüni aga autori jõud.

Sama segane ja ebamäärane on ka teose stiil, täis suurt paa-tost ja naiivsusi. Autor on sellega tahtnud olla otsekohene, südam-lik, kuid on sattunud ebamäärasustesse. Nii jäävad esitus ja olu-korrad sageli väga segaseks ning arusaamatuks. Iseloomustagu teose stiili avalaused: „Hõissa! Kool on läbi. Ja hästi: kiitusega. Laalala! Mis nüüd enam viga? Kõik ilm on lahti minu ees! Nüüd olen ma ju tark mees. Trallalala!“

P. Hamburg.

Suomen murteet II. Murrealueet. Kirjoittanut **Lauri Kettunen**. Helsinki 1930. IX+209 lk. + soome murrete kaart.

Möödunud aasta „E. Kirjanduses“ lk. 546—549 pikemalt arutusel olnud teosele „Suomen murteet I“, mis sisaldas tekstinäiteis ülevaate kogu soome laialisest murdestikust, on prof. Kettunen juba sellesama aasta jõuludeks lasknud järgneda selle teose kõne alla tuleva II osa. Eesti keele ajaloost huvitatuile erilisel pakub just selle kolmeosaliseks kavatsetud (III osa — murdeatlas) teose käesolev osa kõige enam tähelepanuväärset, sellepärast olgu temale siinkohal pühendatud mõned read.

Teose esimese osa tutvustamisel äsjamainitud kohas oli juba paari riivava sõnaga juttu Kettuse uuest, mitmes suhtes revolutsioonilisest soome murrete jaotusest. Üksikasjusse süvenematagi taipame seda, kui silmas peame, et senise maksva soome keeleala kuude peamurdesse (1. edelasoome, 2. häme, 3. lõuna-pohjanmaa, 4. põhja-pohjanmaa, 5. savo ja 6. soome-karjala murded — vt. Tietosanakirja 9, *Setälä* kirjutist Suomen kieli) jaotamise asemel esitatakse siin järgmine murretejaotus: 1. edelasoome, 2. häme, 3. lõuna-pohjanmaa, 4. kesk-pohjanmaa, 5. põhja-pohjanmaa, 6. Kemijõe, 7. Torniojõe, 8. Jällivaara ümbruse, 9. savo ja 10. viiburi murded. See murretejaotus oma detailselt liigendatud alamurretevärgustikuga on esialgu salgamatult kõige üksikasjalisemalt motiveeritud — kogu teos oma peaosalt ongi oluliste soome murdejoonte loendus — soome murdejaotuseks, mille üksikpunktide üle võidakse vaielda ja kahtlemata hakataksegi vaidlema,¹⁾ kuid mida tõsiselt tuleb arvestada. Vaidlustormi on ette näha eriti soome-karjala murde kustutamise puhul soome murrete hulgast, kuna senised soome-karjala murded on osalt alistatud savo alamurdeiks, osalt esitatud viiburi murretena. Ka vene-karjala murded, mida kõnealusel teoses muidugi puudutatakse vaid mööda minnes (vt. lk. 208), seatakse hoopis uude valgusse, kuna neilt võetakse algsomes väljakujunenud eri sugukeele õigused (m. lk. alamärkuses): „Kui on õige meie oletus, et kogu karjala keel on alles paganusaja viimaseil sajandeil moodustunud vepsa perifeerias läänesoome murrete mõjul...“ Üldiselt opereeritakse kogu teose ulatuses väga rohkesti keelelisile andmeile rajatud oletuslike rahvastikukolonisatsioonidega, mis mõnigi kord on väga julged ja eriti põhjapoolse Soome suhtes, kus maa asustamine on toimunud hoopis hilisel, sageli dokumentaalseltki jälgitaval ajal, ootavad asustamisajaloolt kinnitust. Huvitav on tähele panna, et Kettunen, kes varemini on välja astunud just eri sugukeelte ja eri murrete paralleelse samasuunalise häälikuarengu võimaluste pooldajana, nüüd mõnigi kord vastupidiselt kaldub koordineerima häälikulisi nähtusi (näit. lk. 132 ja 138, oletades idasoome murrete geminatsiooni põlvnemist edelasoomest jm.), seejuures laialisi kolonisationshüpoteese esitades.

Eesti lugeja seisukohalt on kahtlemata huvitavaim käsitledava teose see osa, milles vaadeldakse edelasoome murdeid (I. Lounaismurteet, lk. 1—15). Viimaste lähedane ühtekuuluvus eesti keelega on juba varemini küllalt kindlasti fikseeritud tõsiasi (vt. Tietosanakirja 9, veerg 351), arheoloogia ja (eriti H. Ojansuu poolt, kuigi

¹⁾ Korrektoori lugedes juba Niilo Ikola kirjutisele s. a. „Virittäjä“, lk. 172—185.

vähese võrdlusmaterjali alusel tehtud) kohanimevõrdlused on seda omalt poolt kinnitanud, aga kõnealuses Kettuse töös nüüd esitatakse selle ühtekuuluvuse üksikasjaline argumentatsioon. Selgub, et 24-st edelasoome murde häälikulisest tähtsaimast põhijoonest on ainult neli sellist, mille puhul K. pole esitanud eesti keelt võrdluseks (punkt 17, 20, 22, 23) ja milliseid juhtumeid ta paaril korral peab koguni võõraist naabermurdeist saaduks, kuna eestis neil ilmne vastavus puudub. Kõik edelasoome ülejäänud erihääliknähtused leiab K. ka eestist (vokaalide sise- ja lõppkadu, järgsilpide pikkade vok. lühenemine, *v* ja *j* kaudu teatavil korral nagu *pio* 'peod', *aettu* 'aetud' jne. jne.), tehes rinnastused siis kas tagasihoidlikumalt või kategooriliselt, nimetades edelasoome eestipäraseid jooni „meretaguseks pärandiks“. Sellega seltsib veel edelasoome ja eesti vormiõpilisi ühisjooni (edelasom. *astus* 'astui' tüüpi imperfekt, akt. imperfekti mitm. 3. isik *tuli* 'tulivat', vrd. eesti *tulid*) ja, kui mitte arvestada paralleelse arengu võimalusi, siis võiksime täiendavalt viidata isegi paari edelasom. kohalikuma ulatusega erijoonete leidumisele kohati põhjaeestis (lk. 15 esitatud edelasom. *töüt* 'täytti', *nöüttäminē* 'näyttäminen' juhtudes leiduvat 1. silbi labiaalisatsiooni esiñeb paiguti lääne-eestiski ja vastavil eesti vana kirjakeele autoreil — *töitma*, *nöitama*; samuti *e>ä* muutus nagu edelasoome sõnus *nänä*, *tärä*, *ämänd* on ju laialt tuntud põhjaeestis — *änam*, *värav*, *pära* jne.). Eesti osa soome murrete kujunemisel osutub selle teose väiteil aga kaudselt õige suureks, eriti veel selle tõttu, et too eesti emamurdest võrsunud edelasoome on väga laialt Edela-Soomest lähtunud kolonisatsioonide kaudu ulatanud enda mõju üksikuis hääliknähtusis (vrd. ülemaal geminatsioon, kagusoome murrete osalised vok. lõppkaod jne.) kaugele põhja- ja idasoome murdeisse, lähemaist satakunna, häme ja uusimaa murdeist rääkimatagi. Nii on Kettuse oletuse järele kagusoomest lähtunud ingeri murdeiski (eriti märgitagu, et ka seni karjala keele murdeks peetud isuri murret peab K. edelasoome mündiga kagusoome murdeks) kaudselt eesti keelel põhjenevaid edelasoome põhijooni. Kui veel silmas pidada neid mõjustusi, mis soome keelde on tunginud teisel teel, nimelt kirde-eestist kagusoome rannikuile (ja sealtkaudu isegi vene-karjalasse) ja ingerisse, milliseile ka K. annab täie tunnustuse oma töös (näit. lk. 126 lõunasoome komitatiivilõpp *-kā*, *kā* < eestist), siis käsitledava teose valgustusel osutub eesti mõju soome murrete kujunemisel väga oluliseks. Karta on, et tulevais poleemikais langeb teatav osa neist meile eestlasile nii soodsast keelepositsioonidest, kuid asja tuum ise põhjeneb siiski nii rohkelt ja usaldataval materjalil, et selle püsi peaks olema kindlustatud. Selles veendumuses võime panna punkti neile ridadele ilma pikale teose voorusteloendusele asumata, milline venitus vahest praegusel keeleliste huvide depressiooniajal võiks tunduda kohatuna.

J. Mägiste.

Dr. Adolf Heilborn: **Darwin**. Tema elu ja õpetus. Tõlkinud Ann Tamm. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1931. Hind 1 kr. 50 s.

Veel hiljuti kees Darwin'i õpetuse ümber äge võitlus. Ühelt poolt ei tahtud sellel tunnustada mingisugust teaduslikku väärtust ja nähti selles ainult usu ja moraali hävitajat. Teiselt poolt võeti seda peaaegu evangeeliumina, pidades seda vastuvaidlematult õigeks, nii et vaenlikult suhtuti ka uutesse teaduslikkudesse saavu-

tistesse, kui need vastuolus olid Darwini õpetusega. Näiteks tuntud Moskva professor K. Timirjasev nägi selles teaduse langust, et meie-aegsete õpetlaste poolt suureks teaduslikuks saavutiseks loetakse pärilikkusereeglite avastamist Mendel'i poolt. Praegu on kired raugenud. Muinasjutulise kiirusega arenenud loodusteadus on näidanud, et paljudki küsimused, mis Darwini õpetusega näisid lahendatud olevat, pole siiski nii kergesti lahendatavad. Mis aga püsima on jäänud, see on õpetus liikide muutuvusest, täielikumate organismide põlvnemisest lihtsamaist. Darwin, kui selle õpetuse maksvuseletooja, uute töömeetodite õpetaja ja sellega tõuke andja loodusteaduse kiireks arenemiseks, seisab loodusteaduste ajaloos teiste suurte nimede kõrval aukohal. Sellepärast on tervitatav Darwin'i eluloo avaldamine Eesti Kirjanduse Seltsi eluloolises seerias.

On veel teinegi põhjus, miks käesolev raamat on väärtuslikuks lektüüriks eriti kasvavale noorsoole. Selleks on Darwini isik. Temas õpime tundma ehtsat teadusemeest, kelle ainsaks püüdeks on loodusteaduse arengule kaasa aidata. Selleks ei kihuta teda aga mitte auahnus, mis on talle täiesti võõras, vaid armastus asja vastu. Äärmuseni tõe-armastaja, sügavalt humaanne, nii esineb Darwin kõlbla isikuna eeskujuks kõigile. Ja et iga eeskuju paremini õpetab kui sõnadetegemine, siis on Darwini eluloo lugemisel palju suurem kasvataj mõju kui suurel hulgal moraalijutlustel.

Heilborn maalib meile kujukalt selle isiku elu. Meie ei õpi tundma mitte ainult fakte tema elust, vaid meie silmade eest möödub kogu õpetlase sisemine kujunemiskäik. Näeme poisikest, keda ei suuda huvitada tolleaegne kool ja keda peetakse halvaks õpilaseks. Sellel halv õpilasel on aga tugev kaldumus looduse-esemete kogumiseks, mille eest ta koolis isegi noomida saab. Edasi — noormees ülikoolis, kus ta ei leia oma huvidele vastavat teaduskonda, katsudes isa soovil õppida arstiteadust, pärastpoole usuteadust, selle kõrval aga asjaarmastajana heade juhatajate abil loodust uurides. Siis — noor usuteaduse bakalaureus väikesel sõjalaeval ümbermaailmareisul. Raske, aga palju pakkuv reis, mis teeb halvast usuteadlasest lõplikult suure looduseuurija. Vaikne teadusemehe töö kõrge vanaduseni. Jälgides nõnda Darwini elukäiku näeme ka, kuidas kaugele maade loodust uurides esiteks arglikult, faktide rohkenemisega aga ikka kindlamalt kujunevad ideed, mis viivad loodusteaduses viimati pöörat-sünnitava põlvnemisõpetuseni. Heilborn ei piirdu aga sellega, vaid annab ülevaate ka veel uue õpetuse levimisest ja tema tähtsusest. Nii saame ühes õpetlase elulooga ka peatüki loodusteaduse ajaloost.

Heilborni kohta maksab küll paiguti see, mille pärast Darwin omal ajal pahanes saksa õpetlaste üle, nimelt: saksa õpetlased ei oska kirjutada lihtsalt ja arusaadavalt. Tõlkija auks peab aga ütleva, et tihti on suudetud pehmenendada alguskeele raskepärastust, seejuures Heilborni stiili iseärasusi mitte hävitades. Üldse paistab, et tõlge on tehtud täieliku hoolega ja asjatundmisega.

Küsitav on ainult, kas on siiski kõige õigem rahvalikus seerias tõlkida „seleksioon“ sõnaga „põimendus“. Esimene nõue igalt populaarteaduslikult raamatult on ju, et ta oleks kergesti arusaadav. Arusaadavust rikub aga vähetuntud oskussõnade tarvitamine. Wiedemanni sõnastikus leiame küll, et „põimendama“ tähendab „wählen, auslesen“ ja ka zooloogilises oskussõnastikus on „põimendus“ antud „seleksiooni“ tõlkena, kuid ei tohi unustada, et arvustatav

raamat pole määratud mitte ainult neile, kel on mainitud sõnastikud olemas. Teistele jääb aga põimendus sõnaks, millele ei osata anda mingisugust sisu. Kas poleks otstarbekohasem olnud tarvitada arusaadavamalt nimetust „väljavalik“, mis on ka zooloogilises oskussõnastikus antud?

Ka sõna „suguvalik“, mida järjekindlalt tarvitatakse „Zuchtwahl“ tõlkimiseks, pole vist kõige õnnelikum, sest ta tuletab liiga palju meelde „sugulist väljavalikut“ (sexuelle Selektion).

August Vaga.

Ühe „literaarse laenu“ õienduseks.

E. Kirjanduse 6. nr is s. a. levitab H. Paukson hüpoteesi, nagu oleks minu komöödia „Põrunud aru õnnistuse“ puhul literaarset laenu tehtud mingi Freksa humoristlikust romaanist „Phosphor“. See on täiesti võimata olnud — sel lihtsal põhjusel, et ma Freksat ei tunne, pole tema „Phosphorit“ lugenud ega ka teisi teoseid, kui tal neid on.

Freud'i sügavuspsühholoogiat kasustavad praegu tosinad Euroopa kirjanikud ning minugi kirjanduslik eksperiment võrsub otsest allteadvuse tähtsustamise tõusust uuemas hingeteaduses, nagu seda juba Nietzsche ette nägi, kui ta lausus, et keha on me „suur mõistus“, aju ainult väike. Kui arvustajat peaks tõeliku mõjustuse allikas huvitama, siis peaks ta lugema Freud'i brošüüri „Das Unbehagen in der Kultur“ (ilmus Viinis 1930), mis mulle teaduslikku toetust pakkus motiveerida mälu kaotuse tagajärgi ja juhtida põhiküsimust, kas kultuur teeb meid õnnelikuks. Seejuures võiks autoripoolseks seisukohaks pidada Soogenbitzi lauset: „Kultuur võib puudulik olla oma ajalikus armetuses. Ent see pole veel põhjuseks idealiseerida inimkonda puhta loomaaiana.“

Muu seas juhtis hr. Türk „Vanemuisest“, kes Elvas suvitab, mu tähelepanu sellele, et ka Pirandello'1 olevat näidend, kus kangelane saab peapõrutuse hobuse seljast kukkudes ning kaotab teadvuse oma senisest minast. Freksa kangelase palkonilt kukkumisele veelgi lähedam juht! Ometi on sama kindel, et Itaalias ei teata Freksa olemasolust.

Kui ihnust tahate kujutada, siis tuletab teie kitsipung põhiomaduselt ja tegumoelt paratamatult meelde kõiki kopikakoisid maailmakirjanduses. Samuti on lugu ka arupõru ning selle tagajärgedega: valik on väga kitsas. Kas keegi on loll Münchenis või ta on loll Tartus — kombed on ühed.

H. Raudsepp.